

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Šikana a její souvislosti
bakalářská práce

2008

Iva Kubínová
Doc. PhDr. Helena Záškodná, CSc.

University of South Bohemia in České Budějovice
Faculty of Health and Social Studies

Department: Department of Social Work and Social Politics

Year: 2008

Author: Iva Kubínová

Supervisor: Doc. PhDr. Helena Zášková, CSc.

Title: **Bullying and its context**

Abstract

The thesis give the analysis of the aggressive behaviour of pupils attending primary school, which manifests in the form of bullying (peer abuse). The objective of my thesis is to give account of bullying characteristics, the link of bullying to the school environment which is determined by social preferences between children. Attention is paid to the personal experience with bullying in the role of a victim, as awitness or an aggressor, to the awareness of methods of bullying and to other phenomena.

To collect data on bullying I used a self-made questionnaire and also a sociometric questionnaire by J.Moren to examine some characteristics of the group dynamics within a class in the school. The research was conducted in a primary school in České Budějovice, four classes at the post-primary level were involved.

The basic results of my thesis comprise the survey of bullying in some classes with pupils at the post-primary level, the typical manifestations, connections and characteristics of bullying.

Keywords:

- Bullying
- Aggressor
- Victim
- Environment

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Šikana a její souvislosti vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 18.5.2008

Iva Kubínová, v.r.

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Doc. PhDr. Heleně Záškodné, CSc. za její trpělivost, ochotu, pomoc i cennou radu, kterou mi poskytla při zpracování bakalářské práce. Mé poděkování patří též řediteli základní školy v Českých Budějovicích, který mi umožnil provést výzkum na své škole ke zjištění potřebných informací.

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	7
1. Současný stav	9
1.1 Základní terminologie	9
1.1.1. Teorie agrese	9
1.1.2 Co je to šikana.....	12
1.2 Šikanování.....	13
1.2.1 Formy šikany.....	14
1.2.1.1 Neobvyklé formy šikany (Kolář, 2005, s. 131 – 132).....	15
1.2.2 Vznik šikany.....	16
1.2.2.1 Příčiny vzniku	16
1.2.3 Vývoj šikany	17
1.2.3.1 Signály šikanování	20
1.2.4 Kdo je kdo	20
1.2.4.1 Osobnosti agresorů.....	21
1.2.4.2 Osobnosti obětí.....	23
1.2.4.3 Mlčící menšina	25
1.2.5 Účinky a následky šikanování.....	25
1.2.5.1 Poruchy ve skupině	25
1.2.5.2 Poruchy u agresora	25
1.2.5.3 Poruchy obětí	25
1.2.6 Možnosti obrany proti šikaně.....	27
1.3 Sociometrie	31

1.3.1 Základní sociometrické pojmy	31
1.3.2 Historie	32
1.3.3 Metody sociometrie.....	32
1.3.4 Techniky zpracování	34
2. Cíle práce a hypotézy	36
2.1 Cíl práce	36
2.2 Hypotézy	36
3. Metodika	37
3.1 Charakteristika výběrového vzorku	37
3.2. Výzkumné metody a jejich charakteristika	37
4. Výsledky šetření.....	38
5. Diskuse.....	48
6. Závěr	52
7. Seznam použité literatury.....	54
8. Klíčová slova.....	57
9. Přílohy	58

Úvod

„Šikanování je, když jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu verbální a fyzickou agresi a manipulaci.“ (Kolář, 2001)

O šikaně a násilí s ní spojeným se dnes hovoří už v globálním měřítku. Týká se vlastně všech oblastí lidského života, která prožíváme od narození přes dospělost až do sklonku života.

Prevencí a řešením tohoto jevu se dnes ve vyspělých státech zabývají celé týmy psychologů a speciálních pedagogů. Přesto však je stále obtížné získávat nové a pravdivé informace a následně tento jev řešit, jelikož sám o sobě patří do latentní činnosti člověka, čili je utajován před učiteli i rodiči, pokud se nestanou jeho přímými svědky. K odhalení dojde ve většině případů pozdě, když už je většinou oběť poškozená. I při existenci důkazu nám můžou uniknout podstatná fakta, bez nichž se nám nemusí podařit šikanu objevit či ji můžeme následně špatně řešit. Pokud se přímo setkáme se šikanou a nechceme si připustit, že by se mohlo něco takového stát zrovna nám, postačí nám rozumné vysvětlení zúčastněných žáků a my můžeme odejít s klidem, protože se vlastně nic tak závažného nestalo. Bylo to „pouze“ dětské pošťuchování nebo to byla vina šikanovaného žáka, který si to vlastně nějakým způsobem zasloužil.

V praxi stále přetrvává při výskytu šikany zvyk, že kompetentní osoby mají tendenci nad její existencí „zavírat oči“ a dělat „jakoby nic“, protože při prozrazení padá vina na třídního učitele kvůli nedostatečnému dozoru a následně na ředitele postižené školy, jelikož si neuměl ve své škole zařídit pořádek.

Chtěla bych si umět sama zodpovědět základní otázky, jež si člověk při setkání se šikanou položí. Sama sebe se stále ptám, co vede děti a vůbec všechny lidi k terorizování druhých? Myslím si, že jedním z důvodů, proč děti šikanují, je vlastní zkušenost se šikanováním a snaha také ublížit druhému. V tomto smyslu se jedná o nápodobu. Nesmíme ale zapomenout na vrozené dispozice, které každý rozvíjí či potlačuje během života. Další otázka, kterou bych si chtěla zodpovědět, zní proč se vlastně někdo stane obětí. Osobně jsem názoru, že oběti musí v agresorech vzbuzovat nějaký zvláštní pocit, kvůli kterému následně konají bezpráví. Možná je k tomu vede

vzhled obětí, když např. mají staré, roztrhané či neznačkové oblečení. Možná že oběti mají navenek viditelnou tělesnou vadu. Jedním z důvodů také může být vybočování obětí z „řady“, ať už se to týká celé její osobnosti, chování nebo vyznání. Mezi další otázky, které si pokládám, když čtu nebo sleduji reportáže o šikaně patří tyto: Můžeme s tím něco dělat nebo se s tím musíme jednoduše smířit? Nedalo se tomu zabránit dříve, než k šikaně došlo? Kdo tomu měl vlastně zabránit, rodiče či učitelé? Co se vlastně odehrává v hlavách zúčastněných? Může se sama oběť nějak bránit?

Odpovědí je samozřejmě mnoho, některé jsou totožné, jiné se doplňují a další si naopak protirečí. Rozhodla jsem se proto napsat tuto práci, abych si sama mohla tyto otázky zodpovědět a mohla se případně podílet i na řešení šikany.

Během čtení první knihy týkající se šikanování na školách jsem si začala vybavovat vzpomínky z dětství, respektive z 1. stupně základní školy. S přibývajícimi vzpomínkami jsem si uvědomila, že jsem vlastně zažila sama psychickou formu začínající šikany. Začala jsem mít pocit, že nebýt úspěšného složení přijímacích zkoušek a následujícího přechodu na osmileté gymnázium, mohla jsem dnes být jiná osobnost.

Práce se skládá ze dvou hlavních částí. V teoretické části vycházím z odborné literatury vztahující se k šikaně a agresi. Jsou zde rozebrány projevy agrese a šikanování, problémy přesného definování charakteristik agresorů a obětí a způsoby řešení šikany. Ve druhé, praktické části se na základě mnou prováděné výzkumu pokusím zjistit, v jaké míře se šikana objevuje v našich školách, jaké má podoby, jak se jí děti brání či jak ji vidí. Zaměřila jsem se na šestý a devátý ročník ZŠ, které svým způsobem znamenají předěly v dětském životě.

1. Současný stav

1.1 Základní terminologie

Na začátek své práce nejdříve rozvedu termíny, které jsou pro mou práci důležité. Jsou jimi agrese a šikanování.

1.1.1. Teorie agrese

Slovo agrese pochází z latinského „aggredior, -i, aggressus sum“, jehož význam je přikročit (nepřátelsky) či napadnout. Slovník cizích slov agresí vysvětluje jako útok, napadení, výboj, ozbrojené přepadení s cílem podmanit si něco nebo někoho. Agrese může být také definována jako násilný způsob dosahování cíle nebo destruktivní chování, směřující k fyzickému, slovnímu nebo symbolickému útoku vůči jinému jedinci (předmětu).

V devatenáctém století pronikl pojem agrese přes francouzštinu do politické teorie. Začátkem dvacátého století převzal pojem Alfred Adler a následně ve dvacátých letech jej používal a v duchu své teorie užíval Sigmund Freud. V téže době pronikl pojem do etologie¹ a odsunul do pozadí Darwinův „boj o život“. Dnes se můžeme s pojmem agrese setkat i v kriminologii, kde jde o reaktivní (nepřipravenou) agresí a předem naplánovanou agresivní akci. tyto formy agrese porušující právní normy jsou označovány jako kriminální agrese.

I u člověka používáme rozlišení druhů agrese stejné jako u zvířat:

- teritoriální agrese (ochrana a dobytí teritoria)
- predátoční (predátorská) agrese, čili agrese proti kořisti²
- prosazování dominantního postavení, v rámci dobře organizovaných zvířecích sociálních skupin
- sexuální agresivita ve dvou podobách (mezi samci stejného druhu, agrese samců vůči samicím v sexuální situaci)
- ochrana protiútoky proti dravcům

¹ věda o chování zvířat

² Predátorská agrese je agresí mezidruhovou a liší se od všech ostatních tzv. vnitrodruhových agresí (někteří autoři používají pojmy interspecifická a intraspecifická agrese).

- agrese vyvolaná strachem, když je znemožněn útěk (nebo náhle narušena tzv. úteková vzdálenost)
- mateřská agrese, lépe snad projevy nepřátelství, kterými se končí odstavení mládřat
- irritable aggresion (dráždivá agrese), která je vyvolávána nespecifickými stresovými podněty, jako je bolest, žízeň či jiná frustrace
- „moralistická“, resp. disciplinární agrese k upevnění „společenských pravidel“ ve zvířecí sociální skupině
- patologická agrese vznikající pouze v zajetí, je nevypočitatelná, neočekávaná a nepředvídatelná

Jednu z velmi obsáhlých monografií o agresi napsal E. Fromm, který sám přispěl k diskusi na toto téma rozdělením agrese na benigní³ a maligní⁴.

Jak bylo mnohokrát napsáno, agresivní chování je podmíněno jak sociálním vývojem a biologickými dispozicemi, tak i neurochemickým systémem produkujícím hormony a kyseliny.

Jan Volavka navrhl na humánní úrovni rozlišit tyto druhy agrese:

- predátořní, tj. u lupičů, vrahů, lovců lidí
- ideologická, např. etnické čistky (pro tuto agresi je typické, že zde hmotný zisk není obvykle primární motivací, může však na primární motivaci nasedat)
- pod vlivem alkoholu a drog
- impulzivní, tj. bez plánování (neplánovaná) a také zpravidla bez hmotného zisku
- agrese pod vlivem halucinací, bludů a jiných psychotických příznaků

Podle intenzity můžeme dělit agresi:

1. bez vnějších projevů (pouze v myšlení)
2. projevená navenek slovně
3. destrukce předmětů

³ nezhoubná, účelová agrese sloužící k přežití člověka, je vrozená a zaniká po pomnutí ohrožení

⁴ zhoubná, samoučelová krutost sloužící k ukojení své žádosti a touhy

4. fyzické napadení druhé osoby

Podle aktivity na:

1. aktivní (útok)
2. pasivní (neúčast, přehlížení)

Shrneme-li výše uvedené rozdělení, dostaneme tři kritéria, podle kterých můžeme agresi, a následně i šikanu, posuzovat. Jedná se o to, zda je agrese přímá či nepřímá, zda je verbální či fyzická a v neposlední řadě, zda se projevuje aktivně či pasivně. Z těchto kombinací nám nakonec vznikne následující tabulka (tabulka 1.), která nám pomůže k zaregistrování signálů šikany.

Tabulka 1. Typy Agrese

OSM DRUHŮ AGRESE	PŘÍKLADY PROJEVŮ
Fyzická aktivní přímá	Bití, škrcení, kopnutí, fackování.
Fyzická aktivní nepřímá	Najmutí vraha, bití s použitím nohsledů, ničení věcí.
Fyzická pasivní přímá	Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů – oběť si nesmí sednout do lavice.
Fyzická pasivní nepřímá	Odmítnutí splnění požadavků – agresor nedovolí oběti něco udělat.
Verbální aktivní přímá	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímá	Rozšiřování pomluv. Patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních a celkově v uměleckých dílech.
Verbální pasivní přímá	Odmítnout s někým mluvit, odpovídat na otázky.
Verbální pasivní nepřímá	Nezastat se někoho, je-li nespravedlivě obviňován.

Zdroj: Kolář, 2005

Agresivitou pak nazýváme to, co jedince k agresi vede, čili tendenci k násilnému jednání.

Matouškův Slovník sociální práce (2003, s. 23) definuje agresivitu jako útočnost projevující se jednáním, které poškozuje věci nebo osoby. Agresivita je reakcí na ohrožení (tedy obrannou), naučeným způsobem prosazování vlastních přání (tzv. instrumentální agresivita) nebo projevem vnitřního puzení, snad specificky lidského. V extrémních případech je agresivita projevem negace všech a všeho, Freudova pudu smrti. Agresivita může být podporována, respektive tlumena, způsobem výchovy, skupinovými normami a obecně kulturou. Pohotovost k agresivnímu chování má mimo všechnu pochybnost dědičnou složku, i některá postižení mozku ji odbrzdí.

Pavlovský (2004, 183 s.) ji rozděluje na konstruktivní agresivitu, která je účelná, napomáhá rozvoji i obraně jedince, může sloužit a pomáhat i druhým lidem a dále pak na destruktivní agresivitu, ve které dominuje touha ničit a ubližovat.

Agresivitu ovšem nemůžeme zaměňovat s pojmem asertivita, což je schopnost prosadit se bez zjevné agresivity a založená na dostatečném sebevědomí.

1.1.2 Co je to šikana

Šikanou, jako zvláštním případem agrese, většinou rozumíme opakovanou a systematicky prováděnou agresi – bití, kopání, výhrůžky, zastrašování, schválnosti, pomluvy a urážky vůči jinému jedinci, který není prakticky schopen se sám bránit. Velmi často pak může následně docházet k těžké poruše zdraví, ať už psychické či fyzické.

Termín samotný je odvozen z francouzského „chicane“ a lze ho překládat jako obtěžování trápení či omezování. Pro různé formy se často používají i jiná označení. Příkladem nám může být domestic violence, mobbing či bossing.

Hlavním znakem šikany podle některých autorů bývá samoučelnost. V mnoha skutečných příkladech se však motiv, účel či cíl vyskytuje. Šikanování můžeme sledovat z hlediska psychologického jako projev patologických sociálních vztahů či z trestněprávního hlediska jako jev zásadně narušující lidská práva.

Na šikanu můžeme nahlížet třemi pohledy:

1. Šikana jako nemocné chování, je chápána v případě, kdy agresor úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresí a manipulaci.
2. Šikana jako závislost – jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Základní příčinou, proč jeden začíná šikanovat druhého, je skrýt vlastní strach, vytvářet falešný pocit bezpečí a zároveň využít strachu druhého. Již v počátku se tak skupina diferencuje na „silné“ a „slabé“, přičemž vazba mezi nimi je oboustranná a překvapivě silná (zejména v pokročilých stádiích). Navzájem se potřebují. Často se stane, že při odchodu vůdce silných ze školy nebo z internátu je do jeho role alternován jiný představitel „silných“. Pro agresora se pak může ovládání, znásilňování a lámání vůle oběti stát „pilulkou“ proti strachu. Přináší mu to pocit nadřazenosti a absolutní moci, připadá si jako „king“. Stupňování brutality agresora vede u oběti často k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Zpravidla to v ní rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučiteli. Následkem pak může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem. To se projevuje např. považováním agresora obětí za kamaráda a obdivováním ho, posloucháním ho na slovo a snažením se odezírat, co má udělat.
3. Šikana jako porucha vztahů ve skupině je vztažena k definici, že šikana není záležitostí pouze dvou osob (oběti a agresora), ale často je zde více agresorů (dva až tři), pokud ovšem nepřihlížíme k divákům.

1.2 Šikanování

„Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo tě prostě bolí – strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.“ (Kolář, 2005, s. 223).

1.2.1 Formy šikany

Formy šikany rozlišujeme podle různých kritérií. Jsou jimi „viditelnost“ šikany (zjevná či skrytá), míra nutné aktivity obětí či forma útoku. Zjevná šikana má formu fyzickou, psychickou a dále pak formu destruktivních aktivit zaměřených na majetek obětí. Naproti tomu skrytá šikana se projevuje vyloučením vrstevníků ze sociální skupiny. Oběť může na chování agresora reagovat aktivně, což znamená nedobrovolným vykonáváním činnosti ve prospěch agresora, nebo pasivně a sice, že po sobě nechá „šlapat“. Nejobsáhlejším kritériem však je rozlišení podle formy útoku.

Michal Kolář (2005, s. 28 -30) za svou kariéru nasbíral řadu příkladů šikanování podle formy, z nichž některé uvedeme níže.

1. Fyzická agrese

- oběť je škrcena kabelem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a strangulační rýhy na krku, nebo „jen“ do „zmodrání“ obličejové a dušení
- oběť je dušena polštářem nebo ručníkem, agresor měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat
- agresor se pokouší či opravdu chce vyhodit oběť z okna, přes zábradlí, z mostu apod.
- oběti jsou vráženy špendlíky do hýždí až po hlavičku, případně „malým pícháním“ bodají oběť špendlíky nebo kružítkem, až jí teče krev
- agresor při vyučování maluje propisovačkou oběti na krk, nalepí jí bonbon nebo žvýkačku do vlasů, hází jí za tričko brambůrky apod.

2. Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- oběti je vyhrožováno mučením nebo zabitím (přímo, anonymně, po telefonu)
- oběti nebo jejím rodičům je nadáváno
- agresor se vysmívá neúspěchům, chybám, trápením, slabostem a handicapům oběti
- oběť je neustále kritizována, ignorována nebo se jí posmívají

3. Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- agresor berou oběti peníze a osobní věci
- trhají a ničí oblečení oběti, školní pomůcky či její osobní věci

4. Násilné a manipulativní příkazy

- oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy
- je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla
- je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety, platit „výkupné“
- je donucována pracovat za agresora
- žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti

5. Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na pozdrav a vůbec na ní nereagují
- oběť je pomlouvána, osočována a jsou na ní házeny činy, které nespáchala
- agresori zaplavují oběť přílivem papírů s nadávkami, básněmi, kresbami, příběhy, pohádkami apod.

1.2.1.1 Neobvyklé formy šikany (Kolář, 2005, s. 131 – 132)

1. Ohrožení bazální potřeby bezpečí pedagoga

Většinou se v této formě setkáváme s fyzicky extrémně brutálními šikanami, kterých se staneme náhodnými svědky a s nimiž jsme konfrontováni neočekávaně. Může jít o podobu sexuálního násilí a ponížení.

2. Změna v základním schématu šikanování

Jde o systémovou odlišnost v organizování života ve škole, nějakou zvláštnost u přímých a nepřímých účastníků a malou míru propojenosti šikany se školou:

- a) Šikana v uzavřených zařízeních. Zde velmi často prorůstá parastruktura násilí do oficiální pedagogické struktury.
- b) Šikanování ve škole se zvláštní organizací výuky. Zvláštnosti v organizaci výuky nezřídka podmiňují počet nakažených skupin šikanováním. Může k němu docházet nejen v kmenové třídě, ale i v propojených třídách.
- c) Rasově motivovaná šikana
- d) Šikana umocněná drogou

- e) Šikana, kde vlivní ochránci brání nápravě
- f) „Dobrovolné“ otročení. Děti jsou zotročovány prostřednictvím peněz hvězdy a manipulátora třídy.
- g) Sexuální šikana. Někdy bývá iniciátor a hlavní mučitel deviantní osobnost.
- h) Šikana v rámci integrace (handicapované dítě)

Do neobvyklých forem šikany by dnes už šla přidat i forma zvaná „kyberšikana“.

Tyto neobvyklé formy nám můžou lehko znesnadnit řešení šikany. Není ani zde výjimkou, že se i tyto formy šikany doplňují.

1.2.2 Vznik šikany

Nemůžeme říci, že by šikana byla fenoménem pouze dnešní doby. Už od dob dávno minulých zde byl souboj mezi „slabšími“ a „silnějšími“. Příkladem nám můžou být „křtící“ praktiky na internátech, které jsou udržovány po staletí až do dnes. Princip této tradice spočíval v ponižování mladších, nezkušených nováčků staršími a silnějšími studenty. Příkladem je nám třeba „pennalismus“⁵ či „fagging“⁶, který v 17. století byl prováděn v univerzitních kruzích jako zavádění nových členů ke starším.

1.2.2.1 Příčiny vzniku

Příčin vzniku šikany je hned několik. Nejuznávanějším modelem je ale tento:

- Šikana může vznikat jako důsledek krize autority odvozený ze špatné výchovy, kdy děti kolem sebe mají špatné vzory chování a to pak může vést k nabuzení a následné agresí a šikaně.
- Můžeme zde hovořit také o vrozené agresivitě jako o příčině vzniku šikanování. Jde zde o útočné chování dané genově. Agresori si chtějí bránit své prostředí a věci náležící sobě.
- Příčinou je také agrese mezi samci, kteří bojují o prvenství při výběru samice, kdy je podtrženo sexuální chování ve vztahu k šikaně.

⁵ Po dobu jednoho roku museli noví studenti sloužit starším. Dokonce jim museli být k dispozici finančně a poskytovat popřípadě i oblečení.

⁶ Systém, v jehož rámci muži z nižších tříd museli sloužit bohatým mužům: čistit jim boty, dělat jim poslíčky, anebo prostě jim plnit vrtochy.

- Emoční deprivace v dětství je také jedním z důvodů, za jakých vzniká šikana. Hlavně v prvních třech měsících, kdy se vyvíjí kladná emoční vazba, by měla být dítěti věnována zvláštní péče.
- Šikana je kompenzací pocitu „Já nejsem OK“.
- Další příčinou vzniku je šikana sama osobě jako výsledek stavu společnosti, kdy se mění hodnoty, pravidla společenského chování a s tím, co dříve bylo přirozené, se dnes setkáme už jen zřídka.
- Posledním důvodem je odklon od víry v jakéhokoliv boha, což vede v posílení víry v konzumní společnost a účinek agresivity. V opačném případě je ale nutno říci, že věřící se stávají častěji oběťmi šikany pro svou přehnanou citlivost, přílišnou podřidivost a neprůbojnost.

Ve většině případů se ale nesetkáme jen s jednou příčinou, jde zde o spletenec různých příčin, do kterého se zapojuje osobnost agresora a oběti, vliv prostředí a společnosti a celkově vhodné podmínky pro šikanování.

1.2.3 Vývoj šikany

Mezi laickou veřejností, rodiči i pedagogy převládá rozšířená představa, že ke vzniku šikany jsou nutné zvláštní nebo neobvyklé podmínky. Má se za to, že u zrodu šikanování stojí vždy nějaký sadista, jedinec s poruchou chování nebo výrazně agresivní žák. Také u školního kolektivu jako celku se předpokládají výrazné výchovné problémy, většinou závažná nekázeň. Na základě těchto poznatků proto převažuje názor, že šikana je vzácný, pro život „normálních“ žáků bezvýznamný jev, který nemůže „normální a zdravou“ třídu ohrozit, i když dnes už o tom, začínají někteří lidé pochybovat.

Také jako spousta jiných závislostí se šikana dá rozložit do několika stádií od nejlehčího k nejtěžšímu. Kolář (2005, s. 36 – 43) charakterizuje proces negativního vývoje skupinové dynamiky v pěti stádiích:

- 1) Zrod ostrakismu
- 2) Fyzická agrese a přitvrzování manipulace
- 3) Klíčový moment – vytvoření jádra

4) Většina přijímá normy agresorů

5) Totalita neboli dokonalá šikana

V téměř každé školní skupině, i kdyby byla sebelepší, se můžeme setkat se šikanou. Podmínky mohou být celkem běžné a nám nerozeznatelné. Kázeň je stále dobrá. Zpravidla se nejdříve objeví jedinec, který vybočuje ze skupiny, nemá vliv, chybí mu i oblíbenost a nachází se na tzv. „sociometrickém chvostu“. Takovýto jedinci jsou v odborné literatuře nazýváni různě, ať už zde jde o černé ovce, obětní beránky či outsidersy. Všichni jednotlivci z této skupiny pak zakusí šikanování v podobě ostrakismu. Ještě ale není nezbytně nutné, aby se šikanování rozvíjelo dál, pokud se v čas podchytí.

Ostrakismus: jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky. (Kolář, 2005, s. 36)

Pokud šikanování nerozeznáme ve stádiu ostrakismu, přerůstá do dalšího stádia. Ostrakizovaný jedinec slouží jako ventil agresorových problémů a nepříjemných pocitů a celkově je používán jako obětní beránek pro upevnění soudržnosti celého kolektivu (tzv. scapegoating). Může se jednat také o situace, kdy se většina skupiny nudí. Ve třídě se může sejít hned několik vysoce agresivních jedinců a ti pak používají jedince z chvostu v boji o moc. Tím se rozruší celistvost skupiny, kde jsou díky tomu lhostejné vztahy a atmosféra rivality. Pokud se skupina s porušenou imunitou v tomto stádiu nechá sama sobě, chtějí jedinci skrýt vlastní strach a využít strachu druhých, šikanování je trpěno a nějakým způsobem se i zakoření. Začne se objevovat fyzická či psychická agrese doprovázená manipulací.

V případě, že se nám nepodaří pozastavit šikanování v předchozích fázích, začne se vytvářet „úderné jádro“. Na toto jádro se postupně „nabalují“ další členové skupiny. Na počátku jsou oběťmi již dříve šikanovaní jedinci. V tomto stádiu dochází k tzv. „lámání chleba“, kdy se šikana přehoupne z počátečního stádia do stádia pokročilého. Pokud se nezformuje silná pozitivní skupina, kdy jednotliví žáci odmítají násilí a

ubližování těm „slabším“ a jež by byla rovnocenným partnerem skupině agresorů, mají o to agresori ulehčenou cestu k absolutní nadvládě. Skupina se dále hierarchizuje.

Agresori si vytvoří tak silnou pozici, že to co řeknou, se stane nepsaným zákonem a i ti mírní a ukáznění žáci se začnou chovat agresivně a prožívají při tom uspokojení.

V nejdokonalším stádiu šikany jsou normy respektovány všemi či téměř všemi. V tomto stádiu se už jedná o nastolení totalitní ideologie šikanování. Toto stádium můžeme nazvat i stadiem vykořisťování. Skupina je rozdělena na dvě části, část vykořisťovatelů (otrokářů) a vykořisťovaných (otroků). Toto rozdělení zde ovšem přetrvává od minulosti. Agresori se nazývali a nazývají nadlidmi, králi, plantážníky, ministry, velkoknížaty, kingy, mazáky či nacisty a oběti pak byly a jsou označovány za podlidi, poddané, negry, nevolníky, hulibrka, bažanty či židy. Je vytvořena tvrdá hierarchie ve skupině, kde v čele stojí jádro šikanujících tvrdě trestajících sebemenší vzepření se jejich přáním. Agresori využívají u obětí všeho a šikanování má zde podobu fyzickou, psychickou i materiální. Systematický nátlak vyúsťuje až k tzv. „vymývání mozků“ (brainwashing). V malé skupině zcela zvítězí zlo. Původně neutrální či mírně nesouhlasící členové skupiny stále častěji a s uspokojením přihlížejí nebo se dokonce zapojují do týrání oběti. Brutalita je považována za morálně schválenou a dokonce i za legraci. Oběti jsou už v tomto stádiu smíření se svou rolí, jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Pokud už jí míra šikanování neúnosná, často to oběti řeší „záškoláctvím“, únikem do nemoci, odchodem ze školy, psychicky se zhroutí či se dokonce pokusí o sebevraždu. Tato fáze se objevuje hlavně pokud je hlavní agresor hvězdou třídy s výborným prospěchem, zvoleným předsedou třídy a celkově je považován svým chováním za nejlepšího, nejslušnějšího, nejchytřejšího a nejhodnějšího jedince celé skupiny a zároveň je oběť považována za provokátora, jenž může za všechno, co se mu stane. Pokud už byl nějaký jedinec, který nepatřil do úderného jádra, tak daleko, že chtěl vše prozradit, následoval strach o svůj vlastní život, ale často i nepochopitelný pocit viny. Šikana se většinou a naneštěstí projevuje až v tomto stádiu.

Při léčbě negativní skupiny musíme nejprve rozpoznat o jaké stádium se jedná, jelikož každé se řeší na jiné úrovni.

1.2.3.1 Signály šikanování

- Dítě vchází s učitelem do třídy, přichází pozdě do hodiny.
- Dítě je osamoceno, s nikým se nebaví.
- Dítě je stísněno, má smutnou náladu, působí ustrašeně.
- Dítě nechodí na tělocvik, má velkou absenci.
- Dítěti se zhorší prospěch, je nepozorné.
- Dítě je ponižováno a přehlíženo ostatními, je pošťuchováno, třída se směje při jeho neúspěchu.
- Dítě dobrovolně dává svačiny kamarádovi.
- Dítě přichází do školy hladové, stísněné a unavené.
- Dítě nechce chodit do školy, vyhýbá se školní docházce.
- Dítě je celkově nejisté a objevuje se stále přítomný strach.

1.2.4 Kdo je kdo

Základní členěním při řešení případů šikany je oběť – útočník. Je ale nutno připomenout, že šikany se neúčastní pouze tyto dvě skupiny, ale jsou zde i další účastníci šikany, kteří se mohou podílet přímo, nepřímo či neutrálně.

Násilí bylo a je spojeno s mužským pohlavím, ale týká se to především fyzického násilí. Výzkumy vypovídají o tom, že muži jsou agresivnější a páchají více kriminálních činů jako jsou ozbrojené loupeže. Naopak ženy využívají především psychického násilí.

Bendl (2003, s. 49) užívá rozdělení Valerie Besagové, která neuznává jednoduché, přímočaré rozdělení na oběti a útočníky, skupinu agresorů a obětí rozděluje ještě do podskupin:

1. Pasivní oběti: jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přítele; nemají dostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly samy bránit.
2. Provokující oběti: schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních; pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují.

3. Účelové oběti: takové děti na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu; často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměli problémy s přijetím do skupiny.
4. Falešné oběti: jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní; obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.
5. Útočníci – oběti: některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky.
6. Útočníci: děti pronásledující druhé bez zjevného důvodu; předpokládá se, že tyto děti převyšují mnohé své vrstevníky svou energií, fyzickou silou a sebedůvěrou.
7. Úzkostní útočníci: jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy; šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.

1.2.4.1 Osobnosti agresorů

Z mnoha výzkumů a jednotlivých zjištění případů šikanování poměrně jasně vyplynulo, že šikanující jedinci jsou většinou nadprůměrně tělesně zdatní a obratní. Také samozřejmě existují iniciátoři šikany, kteří nemají dostatek tělesné síly. Ti tento svůj handicap vyvažují poměrně dobrou inteligencí spojenou s bezohledností či krutostí. Někteří jsou silně impulsivní se značnými kázeňskými problémy.

Kolář (2005, s. 86 – 87) ze svých vlastních výzkumů vypracoval následující škálu základních typů agresorů:

1. Hrubý, impulsivní, s kázeňskými problémy
Šikana se u něj projevuje masivně, tvrdě a nelítostně. Šikanování využívá k zastrašování ostatních a k absolutní poslušnosti. U tohoto typu se agresor vracel k tomu, co bylo spácháno na něm nebo to aspoň napodoboval.
2. Slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostný, někdy se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.
Násilí je prováděno bez přítomnosti svědků cíleně a rafinovaně. Na dítě je uplatňován náročný přístup, někdy podobný až vojenskému drilu bez lásky.

3. „Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, oblíbený.

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. V této formě se vyskytuje absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Vágnerová (1997, s. 82) agresora charakterizuje jako jedince, pro něhož je typická zvýrazněná potřeba sebeprosazení, kterou nelze uspokojit v jiné oblasti z důvodů omezenějších kompetencí a návykem řešit svoje problémy násilím.

Sklony k agresivnímu chování se formují už v předškolním věku. Jak je v této práci již dříve uvedeno, agresivní sklony se u člověka vytvářejí v prvních letech života na základě instinktivní výbavy. Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně a to tak, že si pamatuje ty způsoby svého vlastního jednání, které ho dovedly k úspěchu. Zřetelnou roli hrají temperamentové dispozice, zejména impulsivnost a vznětlivost. Pro všechny je ale společná touha dominovat, ovládat druhé a velmi tvrdě se prosazovat.

V rodinách šikanujících dětí se častěji vyskytuje tělesné násilí, ať již ve vztahu přímo k dítěti nebo mezi rodiči navzájem, častěji je agresivní chování směřováno k matkám. Výchova je převážně prováděna pomocí trestů, zejména tělesných, které najednou přecházejí k týrání.

Mnohé ze šikanujících dětí jsou tedy poznamenány nevhodnou výchovou v rodině a nezdá se u nich objeví pocity nejistoty a nedostatečnosti, navíc nejsou dobře sociálně začleněny. Pak není vyloučeno, jak jsem již zmínila dříve, že samy jsou oběťmi šikanování nebo fyzického ubližování, citového vykořisťování, popřípadě sexuálního zneužívání ve vlastních rodinách a vybíjejí si tak své pocity za to, co bylo spácháno na nich.

V mnoha rodinách jsou tlumeny běžné citové projevy dětí, mnohdy nejsou rodiči citově uspokojované (aktuálně může pak u nich jít o citovou deprivaci nebo subdeprivaci).

V některých rodinách jsou od dětí vyžadovány maximální školní výkony neodpovídající možnostem dítěte. Děti si pak přestávají věřit, snižují se jejich aspirace na nějaký post, vyvíjí se pocity bezmocnosti.

Všechny uvedené vlivy se mohou u dětí libovolně kombinovat. Tyto děti mají společnou potřebu vyniknout nad ostatními, kteří jsou pro ně pouhé objekty jejich

pokořování, aby se pak samy mohly cítit lépe a důležitěji. Touží dále, aby byly středem zájmu publika a s tím chtějí související obdiv a přízeň ostatních.

Kolář (2005, s. 85 – 86) z motivů vedoucích k šikanování uvádí tyto:

- Motiv upoutání pozornosti
- Motiv zabíjení nudy – šikanování přináší citově vyprahlému tyranovi vzrušení. Najde, co ho skutečně baví. Má pocit, že opravdu žije.
- Motiv „Mengeleho“ – chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží.
- Motiv žárlivosti
- Motiv „prevence“ – bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému jinému agresorovi.
- Motiv vykonat něco velkého – šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu. Nejsou již pouze míčem, do kterého se kope, ale oni sami se stávají příčinou významného děje.

1.2.4.2 Osobnosti obětí

Oběť šikany bývá sociálně neatraktivní jedinec s malou prestiží ve skupině, bezbranný a s nízkým sebehodnocením. (Vágnerová, 1997, s. 83)

Oběť, kterou popisuje Vágnerová je „typickou“ obětí. Tyto děti neumějí skrýt strach a dávají příliš na odiv svou bojácnost. V zátěžových situacích propadají panice, výčitkám svědomí, ztrácejí hlavu a připouštějí si přílišnou sebekritičnost.

Většinou mívají oběti šikan nějaký handicap. Dále už je jedno, jestli se jedná o psychický handicap, různé poruchy učení⁷, motoriky a senzomotorické koordinace⁸, vnímání⁹, řečového projevu¹⁰ a jiné¹¹, způsobené lehkou mozkovou dysfunkcí, a nebo tělesný, kdy se nejčastěji objevuje obezita, malá fyzická síla a zvláštnosti ve vzhledu.

⁷ Mezi poruchy učení, jež se vyskytují nejčastěji, patří dyslexie (porucha čtení) vyskytující se společně s dysortografií (porucha pravopisu) nebo dysgrafií (porucha psaní). Dále to je pak porucha spojená s matematikou, a to dyskalkulie.

⁸ Tyto děti jsou velmi často nemotorné a méně obratné. Jejich poruchy se ve škole projevují při psaní, kreslení, pracovní výchově a tělocviku.

⁹ Děti s poruchou vnímání dlouho nerozlišují pravou a levou stranu, nevidí rozdíl mezi podobnými a stejnými obrázky, špatně rozlišují převrácené a otočené tvary, nedovedou rozložit slovo na jednotlivé hlásky a mívají problémy i s vnímáním rytmu.

Problémem dnešní doby je také nízké socioekonomické postavení rodiny. Projevuje se v nemožnosti nákupu drahého oblečení, vybavení a hraček. Mezi dalšími sociálními odlišnostmi se také objevuje nepřítelivý vzhled či koktání.

Ovšem není pravidlem, že by se oběti nemohl stát jedinec, který disponuje velkou fyzickou silou. Obtíž je v jeho psychice, kdy se sám cítí jako bezbranný a sebemenší náznak násilí ho vystraší. Přitom se učitelům může zdát snaživý až vtíravý, za což skrývá svůj vnitřní strach.

Občasným jevem je však i šikanování dítěte, které netrpí žádnou viditelnou vadou nebo chorobou, není nijak zvlášť odlišné po sociální stránce a ani nezaostává za jinými rozumově. Dá se říci, že i takové dítě může nějakou svou vlastností vyvolat v jiném dítěti odmítavé a násilné reakce.

K dalším rizikovým faktorům patří i fakt, že potenciální oběť nemá žádného skutečného kamaráda a je ve vztahu ke svému okolí v izolaci. Bylo rovněž prokázáno, že některé oběti mají rodiče značně úzkostné, citlivé a přehnaně pečlivé. Tyto vlastnosti jsou zejména doménou matek, které trpí stálými obavami o své dítě. Tímto však dítě omezují a kontrolují. U dítěte se postupně zvětšuje jeho nesamostatnost a závislost na rodičích.

Velmi zvláštní skupinou jsou pak oběti, které jsou zároveň agresory, tzv. „agresivní oběti“. Tito jedinci bývají označováni jako provokatéři. Jejich charakterizování není snadné. Poněkud zjednodušeně lze o nich říci, že se jedná o jedince, kteří jsou ve své rodině odmítáni. Jejich výchova je velmi tvrdá, bez náznaku laskavého přístupu. Snaží se proto „vynutit“ si (alespoň v negativním smyslu) pozornost. Stávají se závislými na ubližování ze strany rodičů. Mimo rodinu se sami dopouštějí různých kázeňských přestupků a současně usilují o pozornost tím, že uplatňují schéma „naučené“ v rodině. Agresoři, kteří jim ubližují, jsou označováni jako dobří kamarádi.

¹⁰ Řečové poruchy lze rozdělit do dvou skupin. Zprvce to jsou poruchy, kdy dítě nerozumí mluvenému projevu a zadruhé samo špatně artikuluje a dělá mu problém vyslovit slova, kde se současně vyskytují hlásky zvukově a artikulačně blízké. U těchto dětí se objevuje malá slovní zásoba.

¹¹ Mezi další poruchy patří: porucha dynamiky psychiky (psychické funkce jsou nerovnoměrně rozvinuty, kolísá výkon i emočního ladění, hyperaktivita s poruchou pozornosti); poruchy biorytmu a vegetativních funkcí (lehčí vyčerpání, větší unavitelnost, poruchy jídla a spánku)

1.2.4.3 Mlčící menšina

Mnoho autorů uvádí, že žáků, kteří nikdy nezažily šikanování z jakékoli strany, není většina, nýbrž nepočetná skupinu. Definování mlčící menšiny závisí i na samotné definici šikany. Pokud šikanu definujeme jako dlouhodobý, opakovaný děj, pak se dá říci, že je zde i nějaká mlčící menšina. Pokud bychom ovšem vynechali dlouhodobost, pak se vztáhne tento pojem na všechny a z nepočetné mlčící menšiny se náhle stane mlčící většina.

1.2.5 Účinky a následky šikanování

Mluvíme-li o škodách a následcích šikany, je zde nutno opět zdůraznit fakt, že šikana nezasahuje pouze oběť a agresora, ale celou skupinu včetně lidí s ní spojenými. Avšak u oběti jsou následky šikanování nejhorší.

1.2.5.1 Poruchy ve skupině

Členové z postižené skupiny velmi často ztrácejí iluze o společnosti, ve které sami žijí. Čím je stádium šikany těžší, tím spíše se stávají pasivními a apatickými, šikanu tolerují a berou ji jako součást života. Nezřídka se začnou i sami zapojovat do tohoto destruktivního procesu.

Ztrácí zde svou váhu i postavení učitele. Učitel má ztíženou cestu k rozvoji pozitivního chování a myšlení, celkově se snižuje efektivita výuky.

1.2.5.2 Poruchy u agresora

Agresoři, kteří se jednou dopustili násilí, a nebylo jim nikým řečeno, zda se tak mohou chovat nebo ne, si své chování zafixují jako vzorec a chovají se tak kdykoli mají k tomu možnost.

1.2.5.3 Poruchy oběti

Nejvíce postiženým členem skupiny je sama oběť, ať už se jedná o poškození psychiky (minimálně její silné narušení) nebo v závažnějších případech poškození zdraví a dokonce i smrt.

Občas se oběť po prodělaném šikanování navenek projevuje velmi vyrovnaně. Zdá se, že všechno zlé, co si prožila, v ní nezanechalo žádné negativní zážitky a její další vývoj bude naprosto v pořádku. Fyzická zranění se skutečně daří v dnešní době „vyléčit“ poměrně rychle. S psychickými traumaty je to však podstatně horší. Jeví se jako vyléčená, ale při sebemenší zátěži, zejména v meziosobní sféře, se psychika šikanou narušeného jedince rychle prolomí. Každý takový jedinec, kterému se zhroutí „fiktivně“ postavená zeď psychické obrany, padá do depresivních nálad nezdědka spojených se sebevražednými myšlenkami. Je velmi vážným a smutným faktem, že některé děti se stávají oběťmi šikanování opakovaně, a to i přes to, že úplně změní školní zařízení, které navštěvují.

Prvky hrající roli v těžkosti následků šikanování lze jednoduše shrnout takto: stupeň a doba šikanování, míra obranyschopnosti oběti.

Pokud šikanování akceptujeme jako něco, co je pro ně „dobré“, oběti se pak domnívají, že:

- samy nemají žádnou hodnotu
- jemnost a laskavost se nevyplácí
- je přípustné vyřazovat z kolektivu osoby odlišného chování
- lze si vylepšit vlastní život na úkor jiného, slabšího
- je chybou, pokud se nedaří poradit si s lidmi, kteří znepríjemňují život
- musí zapadat do kolektivu, i kdyby byl jakýkoliv
- je nutné sebezapření
- nemají naději zvítězit
- se nevyplácí tyto problémy někomu oznámit
- jsou na světě jakoby omylem
- je lépe lidem nevěřit
- je třeba tento negativní jev zakrývat lhaním
- je lépe být submisivní
- nezbývá než žít stále ve strachu

1.2.6 Možnosti obrany proti šikaně

Odhalování šikany je značně náročná činnost. Platí pravidlo, že šikanu můžeme zdolat pouze v případě, když o ní víme.

Nejdůležitější věcí je poznat způsoby boje proti šikaně. Zdá se, že existují některé skutečnosti a souvislosti, které mají k tomuto tématu velmi blízký vztah.

Rodina – jako základní sociální jednotka, představuje pro děti prostředí, ve kterém se stále nezáměrně něco učí. Nejdůležitější a na dítě nejvíce působící skutečností je chování ze strany rodičů. Rodinná výchova, její styl a vzájemné vztahy v rámci rodiny do značné míry určují, jakým způsobem se dítě bude chovat, jaký si osvojí postup při řešení každodenních situací a jaké hodnoty bude uznávat. Společné pro rodiče agresorů i obětí je, že se o drtivé většině případů šikany, kde jsou účastníky jejich ratolesti, vůbec nedozvědí, i když u dětí, které jsou oběťmi je vyšší pravděpodobnost, že se se svým trápením rodičům svěří. Reakce rodičů na odhalenou a prokázanou šikanu jsou různé. Šikanující děti jsou doma buď dost tvrdě fyzicky potrestány, anebo naopak je jejich chování pochváleno jako projev ostrých loktů v dnešní době. Někdy jsou oběti úzkostlivými rodiči nabádány, aby se nebránily, protože by mohly agresory ještě více rozzuřit. Vymlouvají mu i jen slovní ohrazení proti různým projevům šikanování. Ještě dále jdou rodiče, které svému dítěti – oběti – vsugerují, že ono je to špatné a samo si může za to, že se z něho stal terč vyhrožování, posměšků a ponižování.

V kolektivu, kde šikanování začíná bujet, je jeho rozpoznávacím znakem jakási „mafíánská“ konspirace. Hlavním pravidlem v takovém kolektivu – třídě – je „nebonzovat“. Toto pravidlo je ze strany agresorů utvrzováno vyhrožováním a zastrasováním. Na základě takto vzniklého klimatu ve skupině, se část jedinců nezatažená do šikanování nepostaví na ochranu slabších s odůvodněním, že by se v případě svého vystoupení proti agresorům sami stali oběťmi. Pokud nastane taková situace, je odhalování šikany znesnadněno, jelikož se těžko hledají důvěryhodní svědci, kteří by mohli popsat, co se skutečně stalo.

O prvních náznacích, které ukazují na šikanování mezi dětmi, se jako první dozvídají nebo spíše je zpozorují rodiče obětí, i když ne vždy to je rodič, kdo se o šikanování dozví jako první. Většinou to bývá pedagog. Pokud si dostatečně všímá dění

ve třídě, neunikne mu podezřelé chování některých dětí. Je nutné zdůraznit, že škola má za povinnost ve svých prostorách zajistit bezpečnost všem žákům. Každá škola a následně každý učitel by měl mít eminentní zájem na dodržování této zásady.

Metody, které mohou učitelé užívat při vyšetřování šikany, se příliš neliší od metod používaných při policejním vyšetřování, a proto se musí pořádně připravit na to, že se z učitele stane tak trochu kriminalistou a trochu psychoterapeutem. Dále ještě bude muset obětovat čas řešení šikany, aby se „vymýtila“.

Rozlišit mezi různými stádii může učitelům pomoci následující tabulka. (Kolář, 2005, s.111)

Tabulka 2. Chování účastníků šikany

	Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost, nechťejí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.
Jak svědkové spolupracují?	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele.
Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají.
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.

Jak se členové skupiny chovají k trpící nebo zraněné oběti?	Agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to bojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
Jaká je atmosféra ve skupině?	Malá soudržnost, nespolupráce, omezená, „pokulhávající“ svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“

Zdroj: Kolář, 2005

Každé podezření na šikanování je důvodem k formulaci několika otázek. Zjednodušeně – kdo, kdy, kde, jak, kým, proč a škoda.

Hlavní zásady správného postupu jsou:

- maximálně chránit pramen informací a neprozradit ho
- vypouštět minimum informací o znalosti věci
- vyslechnout všechny zúčastněné odděleně a výpovědi řádně zaznamenat (je důležité pokládat otevřené otázky, otázky projektivní a s otevřeným koncem, aby rozhovor neskončil tak rychle jako začal)
- v žádném případě neprovádět konfrontaci mezi agresorem a obětí, tzv. „tváří v tvář“
- vyhledávat rozpory ve výpovědích (především agresorů) a dále je vyjasňovat

Vyšetřování se provádí na podkladě nahodilého podnětu. Rodiče mohou telefonicky nebo osobně nahlásit podezření na šikanování nebo dokonce podání žádosti o vyšetření případu týrání jejich dítěte. Šikana se může náhle provalit během samotného aktu či sama zoufalá oběť nebo její kamarád mohou o šikaně informovat učitele.

Rodiče jsou zpravidla šikanováním svého dítěte zaskočení a šokováni. Měli by se však snažit dítě zklidnit, pozorně vyslechnout, a tak si udělat poměrně jasnou představu o tom, jakých rozměrů šikanování nabylo. Neméně důležité je vyjádřit plnou podporu dítěti a projevit jasné odhodlání celou věc vyřešit způsobem, který by je neohrozil. Je

dobré si udělat podrobné poznámky o tom, kdy, kde, co a jak se stalo. Jestliže šikanování dítě bezprostředně ohrožuje, je lepší ho dále do školy neposílat a nechat je doma.

Při přímém styku by neměl pedagog zapomínat ještě na tyto body:

- zvládnout šok
- jít do rvačky
- zavolat pomoc – třída by neměla zůstat sama
- rozdělit třídu minimálně na dvě skupiny (agresor a sympatizanti x oběť a sympatizanti)
- postarat se o oběť – neposílat jí zpět do třídy
- zavolat rodiče nebo někoho komu věří jako doprovod domu

Úloha školy jako celku, při využití doporučených postupů, spočívá v možnosti učinit účinná opatření vedoucí k zamezení dalšího šíření šikany. Mezi tato opatření patří:

- uchránění oběti před dalším násilím, např. přemístění agresorů do jiné třídy, vyloučení z různých akcí třídy či školy, umožnění dočasné absence oběti, odvedení agresorů tam, kde jsou právě rodiče – domů, na pracoviště
- předvolání rodičů obětí i agresorů k pohovoru do školy
- oznámení celé události Policii ČR
- využití všech typů sankcí k potrestání agresorů (domluva, důtka, popř. snížená známka z chování, vyžadování náhrady za poškozenou nebo zničenou věc, umístění agresora o přestávkách do blízkosti pedagoga, vyloučení ze školy, přeložení na jinou školu, umístění do výchovného ústavu)

Součástí řešení jednotlivých případů by měla být i pomoc obětem šikanování, zejména pak rozvíjení pozitivního myšlení o sobě, návody na chování v určitých situacích. K vytvoření důvěry v sebe sama lze u obětí využít různá „cvičení“. Vhodným návodem na zvládnutí obdobných situací, kdy dochází k agresi vůči dítěti, je nácvik „vystupování“ v takových situacích technikou hraní role – pod dozorem zkušeného psychologa nebo pedagoga. Dítě by se mělo dále naučit sebevědomě vystupovat, např. chodit se vzpřímenou hlavou a s přímým pohledem před sebe.

Dětem se nedoporučuje fyzicky se bránit samy. Raději by měly zvolit úprk. Je to nejjednodušší způsob obrany, zvláště je-li proveden v pravou chvíli a při kterém napadený křičí: „Ne! Nech mě!“. Odezva na hanlivé urážky a posměch je neúčinnější, když dítě mlčí nebo použije výroku typu „to je fakt“, „Děkuji!“. V některých situacích je velmi dobré rázně odseknout nebo naopak ignorovat slovní urážky a pokusit se navázat přátelský vztah.

Nelze zapomínat ani na šikanující dítě. Kromě toho, že je potrestáno (jakoukoli sankcí), musí mu být nabídnuta určitá pomoc. Důležité je informování o pocitech, které měla oběť, když ji slovně či fyzicky napadal. Tím ho získáváme pro spolupráci. Formou rozhovoru je nutné zjištění, co bylo motivací a zdrojem jeho agresivního chování.

Předpokladem předcházení šikaně, především ve škole, je osobnost učitele. Učitel by měl být ten, kdo má respekt, kdo ve vyhrocených situacích má poslední slovo a své rozhodnutí dokáže i vykonat. Měl by zároveň usilovat o prosazování podpory slabších, dokázat si vydobýt důvěru u dětí zejména tím, že jim bude pozorně naslouchat a podporovat je v tom, aby se svěřovaly. Jen tak získá informace a přehled o tom, co se ve třídě skutečně děje. Vše by mělo být doprovázeno zásadou spravedlnosti mezi dětmi. Nesmí zde být ze strany učitele ani připuštěno, že by jeho rozhodování bylo motivováno něčím jiným – fyzickou silou, penězi atd.

1.3 Sociometrie

„Sociometrie je považována za metodu měření neformálních vztahů v malých skupinách z hlediska preferování, odmítání a lhostejnosti v situaci volby. Výzkum je sociometrický tehdy, jestliže jeho cílem je zjišťování sociopreferenčních vztahů.“ (Petrusek, 1969; In Papica, 1974, s. 121)

1.3.1 Základní sociometrické pojmy

Sociometrický vztah představuje souhrn formálních a neformálních interakcí, jednostranných a vzájemných preferencí různého typu mezi dvěma osobami ve skupině.

Sociometrická vazba představuje základní složku sociometrického vztahu. Tvoří ji každá jednotlivá komunikace (př. rozhovor) či preference (volba), k níž dochází mezi dvěma členy skupiny.

Sociometrická volba tvoří základ metodiky zjišťování struktury neformálních vztahů. Má aspekt aktivní (volí) a pasivní (je volen).

Z hlediska obsahu zpravidla rozšiřujeme kritérium:

- pracovní – například s kým nejčastěji, nejraději spolupracujete
- rekreační – například s kým byste chtěli strávit dovolenou, volný čas...
- komunikační – například s kým se nejčastěji stýkáte, svěřujete se ...

Z hlediska zaměření rozlišujeme volby pozitivní a negativní. Pozitivní znamenají kladný postoj, sympatie k volenému, negativní naopak záporný postoj, antipatii.

1.3.2 Historie

Za zakladatele sociometrie je považován americký psychiatr J. L. Moreno, jehož kniha „Who shall Survive“ (1934) je považována za základní dílo sociometrické literatury. Moreno užíval celou řadu sociometrických technik (test seznámení, sociometrický test, test vzájemného působení, test rolí, sociodrama, psychodrama, test spontánnosti a jiné).

1.3.3 Metody sociometrie

Nejčastější metodou, jíž jsou získávána sociometrická data, je sociometrický test. Tento test je konstruován buď podle jednoho nebo více kritérií a získaná data závisí na typu těchto kritérií (konkrétní sociální situace). Výsledky mohou napomáhat při určování neformálních vůdců, sestavování pracovní skupiny a odhalování struktury neformálních vztahů ve skupině.

Jako základní pravidla používaná u sociometrického testu Moreno uváděl tyto:

- Hranice skupiny musí být přesně vymezeny a skupina by měla držet určitou dobu pohromadě
- Počet voleb nemá být omezován. Tento bod bývá přetvářen omezením počtu výběrů. Jak uvádí Papica (1969, s. 125), je to vymezením horní a dolní hranice

počtu přípustných výběrů (nejméně 2 a nejvíce 4), vymezením jen horní hranice nebo jen dolní hranice (nejvýše 4), stanovením jediné možnosti nebo circa limit (asi 3 výběry). U vyznačené hranice je zvykem chtít 3 výběry.

- Členové skupiny musí znát přesně stanovená kritéria pozitivní a negativní volby.
- Výsledků má být využito k restrukturalaci skupiny.
- Kladné a záporné volby jsou anonymní pro členy skupiny.
- Otázky v testu mají být jasné a všem srozumitelné. U mladších dětí se používá ústní prezentace otázek, u starších je pak již možno volit písemnou verzi dotazníkem, který obsahuje preferenční otázky.

Za klasický sociometrický test existuje několik náhrad:

1. Stupnice skupinové účasti – udává efektivnost účasti na životě a činnosti skupiny. Zde bývá vysoký souhlas skupinových členů.
2. Preferenční záznam ve skupině – každý člen skupiny dostane seznam ostatních a má každého ohodnotit na škále s krajními body sympatie, antipatie a nebo lhostejnosti. Přídně mají vytvořit seznam odstupňovaný podle oblíbenosti. Není tak pominut žádný člen a spíš obdržíme i negativní výběry (antipatie), vhodné pro skupiny do 10 osob. Můžou zde vycházet jiné výsledky než u klasického testu, protože zde už máme minimální spontaneitu.
3. Odhady času – respondent má uvést, kolik času by chtěl strávit interakcí se zbývajícími členy skupiny, buď podle nějakého určitého kritéria nebo při stanoveném časovém omezení. Je časovou specifikací preferenčního záznamu. Tato technika jde velmi dobře doplnit provedením sociometrických výběrů a tím si zachovává těsný vztah s klasickým sociometrickým testem.
4. „Hádej kdo“ - slouží k určení, jak se jedinec jeví ostatním. Předložíme popis chování nebo soubor psychologických, fyzických, charakterových, morálních či jiných vlastností a necháme respondenty odhadnout, na koho se nejvíce hodí. Její nevýhodou ale je, že máme omezené informace o interakčním vzorku ve skupině.

5. Multirelační sociometrický výzkum – nejde o techniku, ale realizaci postupu; sociometrická data jsou uvažována ve vztahu k souboru proměnných.

1.3.4 Techniky zpracování

Každá volba při vyhodnocování má svůj znak. „Pozitivní volba je označována P, negativní N a nepřítomnost I. Směr výběru bývá vyjádřen písmeny x, y, z a symbolem pro příslušný druh volby. V grafickém zobrazení se používá grafických symbolů k znázornění členů skupiny a sociometrických vztahů mezi nimi. Mužské osoby jsou zobrazeny trojúhelníkem a ženy kroužkem. Jednosměrné výběry jsou představovány plnou čarou opatřenou šipkou ve směru výběru, jsou-li kladné a přerušovanou čarou, jsou-li záporné.“ (Papica, s. 129)

Odpovědi získané sociometrickým testem jsou zaznamenávány do tzv. sociometrické matice, která je základem pro grafické znázornění vazeb a vztahů a je základem pro vypracování takzvaných sociogramů.

Sociogramy – grafické znázornění interpersonálních vztahů ve skupině. Sociogram vyjadřuje sociometrickou strukturu skupiny podle daného kritéria.

Rozlišujeme několik typů sociogramů:

1. Individuální – neznázorňuje strukturu skupiny, ale jen sociogram pro každého jednotlivce.
2. Kruhový – tento typ sociogramu bývá pro relativní jednoduchost využíván nejčastěji. Členové jsou rozmístěni na obvodu kružnice.
3. Osový – tento typ bývá využíván méně často. Vychází opět z údajů ze sociometrické matice a je sestaven na základě počtu obdržených hlasů. Stejným způsobem je možné konstruovat sociogram pro negativní volby.
4. Terčový – jeho výhodou je, že vyjadřuje míru neformální autority vzdáleností od středu. Čím má jedinec více pozitivních voleb, tím blíže je ke středu kružnic (terče). Praktickou radou je očíslování kružnic podle počtu voleb (nejvyšší počet voleb na vnitřní kružnici). Izolovaní, kteří nezískali žádnou volbu, jsou mimo kružnici, případně na nulové kružnici. Obdobně lze sestavit terčový sociogram negativních voleb

5. Topologický – zakresluje volby či odmítnutí přímo do rozmístění dotazovaných na pracovišti. Obdobně lze konstruovat sociogram negativních voleb.
6. Strukturální – konstrukce tohoto sociogramu je nejsložitější, proto je nejméně využíván.

Sociometrické indexy představují kvantitativní analýzu sociometrických údajů. Rozlišujeme indexy měřící sociometrický status jednotlivce, podskupiny a celé skupiny. Z individuálních indexů se nejčastěji používají následující: index pozitivní a negativní sociometrické expanzivity, index pasivního sociopreferenčního chování, index pozitivních a negativních vzájemných vztahů a index emocionálního uspokojení. Naopak u vnitřní soudržnosti skupiny máme tyto možnosti: index koheze, index skupinové integrace, index koherence a index koherence podle Criswellové. Naposled jmenovaný index se využívá méně často. S rostoucí velikostí sledované skupiny se projevuje tzv. sociodynamický efekt vyjadřující tendenci soustředit volby jen na několik členů skupiny.

2. Cíle práce a hypotézy

2.1 Cíl práce

Výzkum byl zaměřen na postižení souvislostí, projevů šikany a sociálních pozic v rámci sociopreferenční struktury školní třídy. Dále mi šlo také o zjištění, zda jsou žáci dostatečně informováni o formách, v jakých se šikana vyskytuje a kolik dětí se setkala se šikanou, ať už v roli oběti, agresora či svědka.

2.2 Hypotézy

H1: Jedinci s vyšší mírou sociální angažovanosti popisují méně šikanu ve vlastní třídě.

H2: Jedinci s vyšší mírou sociální angažovanosti jsou vůči šikaně více kritičtí.

H3: Ve školní třídě s menším počtem vyjádřených negativních sociálních vztahů je vyšší míra odmítání šikany a jejího výskytu.

H4: Respondenti preferují vlastní pohlaví při utváření sociálních vazeb.

H5: Agrese odehrávající se bez přítomnosti svědků není často považována za šikanu.

H6: Agresoři pocházejí především z rozvedených rodin.

H7: Mezi agresory se vyskytují především jedinci se špatným prospěchem.

3. Metodika

3.1 Charakteristika výběrového vzorku

Výzkum byl prováděn na Základní škole Oskara Nedbala v Českých Budějovicích. Zúčastnily se jej 4 třídy z výše jmenované školy. Jednalo se o dvě šesté a dvě deváté třídy. Výběrový vzorek tvořilo celkem 92 dětí ve věku 11 až 17 let (48 kluků a 44 dívek).

3.2. Výzkumné metody a jejich charakteristika

K ověření mnou položených hypotéz bylo použito dotazníkové metody a sociometrického testu. Obě části mého výzkumu byly zadány osobně. Na začátku hodiny bylo podáno stručné vysvětlení o co se jedná, co bude po nich požadováno a v případě nejasností během vyplňování dotazníků, měli možnost se mne na ně dotázat.

Dotazníkové metody patří k často používaným technikám. Užití ankety, zejména u dětí a mládeže ve věku 12 – 14 let, je ovšem spojeno s mnoha obtížemi. Největším problémem je možnost nepravdivého, zkresleného podávání informací dotazovanými. Žáci se ve svých výrocích mohou stylizovat sociálně žádoucím způsobem.

Pro potvrzení hypotéz a zjištění faktů týkajících se daného předmětu zkoumání byl vytvořen dotazník vlastní konstrukce s 25 položkami, z nichž pár bylo polouzavřených a ostatní byly uzavřené. Užitý dotazník je uveden v přílohách (Příloha I.). Další mnou zvolenou technikou byl sociometrický dotazník, který je taktéž uveden v přílohách (Příloha II.).

Statistické zpracování bylo provedeno v počítačovém programu Microsoft Excel způsobem procentuálního vyjádření výskytu jednotlivého jevu, který se vyskytoval v jednotlivých otázkách.

4. Výsledky šetření

U otázky číslo 1, co považují děti obecně za šikanování, podle významnosti v procentuálním vyjádření, uvedlo 8,4% respondentů za formu šikany bití, následovaly kopání (8%), vydírání (7,8%), rány pěstí, braní a ničení věcí (obě formy 7,7%). Za méně významné pak považují vyhrožování (7,1%), okrádání (6,7%), ponižování (6,5%), fackování (6,4%) a omezování (6,3%). K ostatním formám, které měli respondenti možnost dále jmenovat, ale nepřikládali jim velkou váhu, patřily nadávky, schválnosti, posměch, provokování, ignorování a pomluvy. Nejčastěji zmiňovanou skupinou v závěru tedy bylo psychické násilí (55,5%), i přesto, že na prvních místech se umístily formy fyzického násilí (30,5%). Ostatní formy zaujaly 14,3%. Respondenti přikládají také větší váhu té agresi, které se odehrává ve skupině (55,6%), nikoli té, která se děje „mezi čtyřma očima“ (44,6%).

Tabulka 3. Formy šikany u obou pohlaví

forma šikany		celkem		chlapci		dívky	
		počet	%	počet	%	počet	%
bití	Fyzické	129	8,4%	64	49,6%	65	50,4%
fackování		98	6,4%	51	52,0%	47	48,0%
kopání		124	8,0%	64	51,6%	60	48,4%
rány pěstí		119	7,7%	62	52,1%	57	47,9%
ignorování	Psychické	48	3,1%	34	70,8%	14	29,2%
posměch		73	4,7%	39	53,4%	34	46,6%
pomluvy		64	4,2%	37	57,8%	27	42,2%
ponižování		100	6,5%	50	50,0%	50	50,0%
nadávky		89	5,8%	45	50,6%	44	49,4%
vydírání		120	7,8%	61	50,8%	59	49,2%
vyhrožování		109	7,1%	60	55,0%	49	45,0%
omezování		97	6,3%	52	53,6%	45	46,4%
schválnosti		79	5,1%	41	51,9%	38	48,1%
provokování		72	4,7%	41	56,9%	31	43,1%
okrádání	Ost.	103	6,7%	53	51,5%	50	48,5%
braní a ničení věcí		118	7,7%	56	47,5%	62	52,5%

Zdroj: Vlastní výzkum

V položce číslo 2, co vede vlastně agresora k šikaně, uvedlo nejvíce respondentů, že si tím potřebují dokázat, jakou mají sílu (11,8%). Pozadu ale nezůstal ani chtíč upoutat pozornost (11,4%) a celkově špatná výchova v primární rodině (11%). Dalším významným faktorem je, že se chtějí předvést, na někoho jednoduše tímto způsobem zapůsobit (10,1%) a mají tím i „o srandu postaráno“ (9,4%). Někteří se domnívají, že zde může být i vliv současných problémů, které jedinci mají (9,2%) a nebo prostá závist (8,6%). Za méně významné faktory pak považují nudu (7%), namyšlenost (6,3%), osobní zkušenost v roli oběti šikany (5,3%), nesympatii k oběti (4,6%) a panovačnost (3,7%). Za bezvýznamný faktor je respondenty považován vliv médií (1,7%).

Nejvýznamnějším rysem v otázce číslo 3, proč se někdo stane obětí šikanování, považovalo 13,5% respondentů fyzickou nevyzrálou oběti a jinou její národnost (10,3%). Významné byly i neoblíbenost oběti v kolektivu (9,4%) a nižší věk oběti (8,7%). Již menší význam respondenti přikládali výšce oběti, nějaké odlišnosti od normálu či tomu, že jde o nového spolužáka (všechny 8,1%). Dalšími znaky vyskytujícími se u oběti jsou určitý druh postižení, vyšší váha (oba 6%), vynikající výsledky ve sportu či jiné oblasti (5,8%), introvertnost (5,4%) či menší finanční prostředky rodiny (5,2%). Malou váhu přikládají neprůbojnosti (3,1%) a malému sebevědomí (2,3%).

Jako řešení situace (otázka číslo 4) vidí respondenti, aby se o tom dozvěděl třídní učitel (22,6%). Menší procento dotazovaných možnost řešení vidí v tom, aby se svěřili řediteli školy (13,2%), sdělit na policii, že se šikana vyskytla (12,9%) nebo to alespoň říct kamarádovi (12%). Kolem 10% se ještě pohybuje možnost zavolání si na Linku bezpečí a svěření se rodičům. Za nejméně významné je pak považováno svěření se ve škole někomu jinému než třídnímu učiteli či řediteli, přestup na jinou školu a nejméně respondentů by volilo osobní rozhovor oběti s agresorem (3,5%).

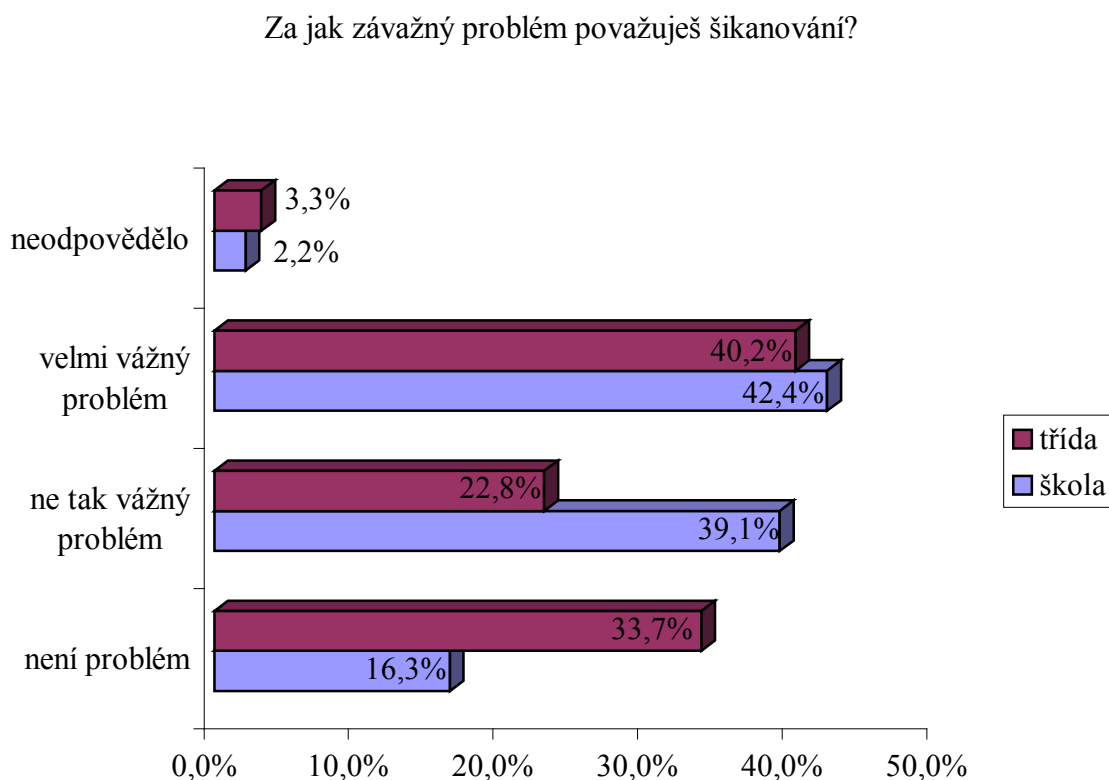
Za nejvýznamnější trest pro agresora (otázka 5.) děti považovali zhoršenou známku z chování (24,3%), vyloučení ze školy (21,9%) a umístění agresora do výchovného ústavu (16,6%). Dále byl za relativně významný trest považován důtka (10,1%), sám si vyzkoušet roli oběti (8,9%), umístění do léčebny či pouhý rozhovor s agresorem (8,1%).

Nutno podotknout, že respondenti zdůrazňovali, že tresty jsou v závislosti na závažnosti agresorova chování.

V otázce číslo 6, zda si myslí, že je dnes šikana častá, většina dotazovaných uvedla, že ano (84,8%).

Otázka 7 a 8 zjišťovala, za jak závažný problém považují děti šikanování ve své škole a následně i ve své třídě. Ve škole považují šikanu buď za velmi vážný problém (42,2%) nebo za ne tak závažný problém (39,1%). Našli se ale i respondenti (16,3%), kteří uvádí, že šikana není problém. Ve třídě je situace obdobná, třetina uvádí, že šikana není problém, naproti tomu je ale skupina respondentů (40,2%), kteří říkají, že v jejich třídním kolektivu je to velký problém. Mezi těmito tábory je 22,8%, pro které to není tak závažný problém.

Graf 1. Závažnost šikany ve škole a ve třídě dle respondentů

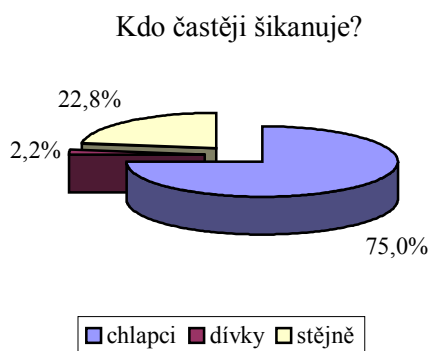

Zdroj: Vlastní výzkum

Z výše uvedeného grafu vyplývá, že respondenti považují situaci ve škole závažnější, než v jejich vlastní třídě.

Jednoznačně vypovídající je otázka 9., kde se 75% domnívá, že šikanují především chlapci. Dalších 22,8% vypovědělo, že je to stejné, mluvíme-li o pohlavích a pouze 2,2% preferovalo dívky. Z otázky 10 pak vyplývá, že dle názoru respondentů jsou oběťmi obě pohlaví stejně (62%), 30,4% pak volilo opět chlapce a pouze 6,5% vybralo dívky.

Graf 2. Častý agresor dle respondentů

Graf 3. Častá oběť dle respondentů

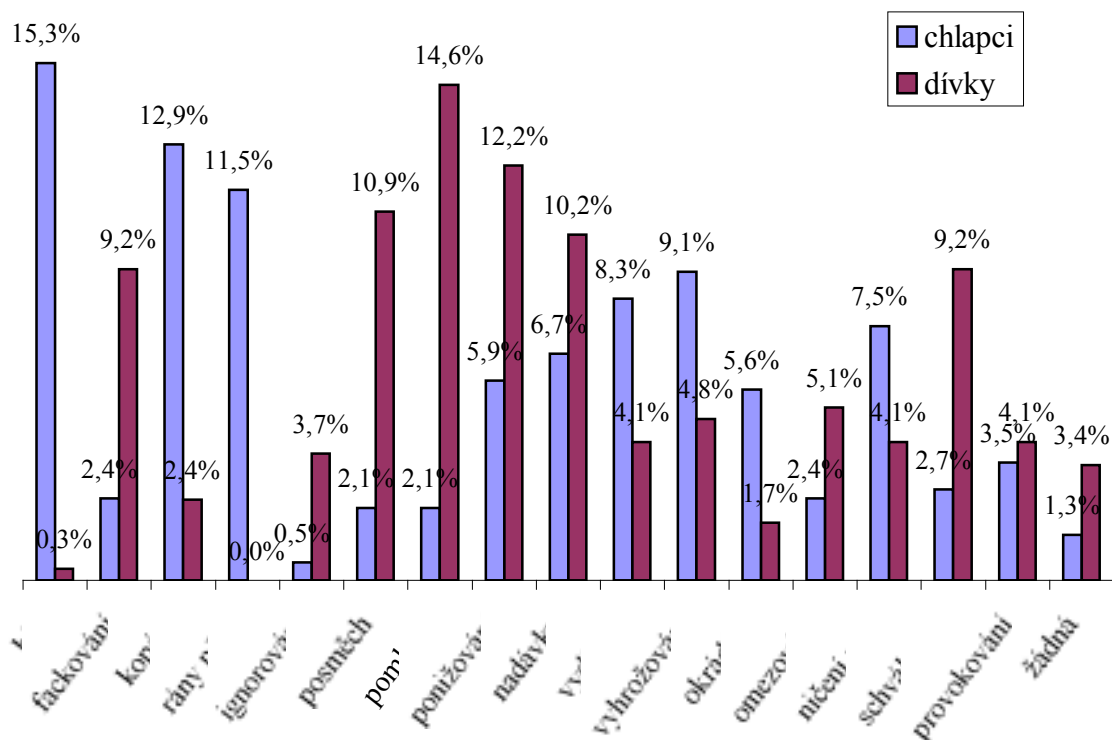

Zdroj: Vlastní výzkum

Z grafů tedy lze vyčíst, že chlapci jsou častějšími iniciátory šikany, ale u oběti už není rozlišováno jestli je to dívka nebo chlapec.

Další dvě otázky zjišťovaly, zda děti rozlišují mezi užitím různých forem šikany u chlapců a u dívek. Na pólech se objevily bití (15,3% : 0,3%), kopání (12,9% : 2,4%), rány pěstí (11,5% : 0%). Naproti tomu u dívek se objevili především formy psychického násilí jako posměch (2,1% chlapců : 10,9% dívek), pomluvy (2,1% : 14,6%), ponižování (5,9% : 12,2%). Jedinou fyzickou formou, která se objevila ve zvýšené míře u forem používaných dívkami, bylo fackování (2,4% : 9,2%). Stejně se zde také projevuje braní a ničení věcí (2,7% : 9,2%). Ostatní formy se pohybovaly kolem stejného počtu procent.

Graf 4. Užití forem násilí

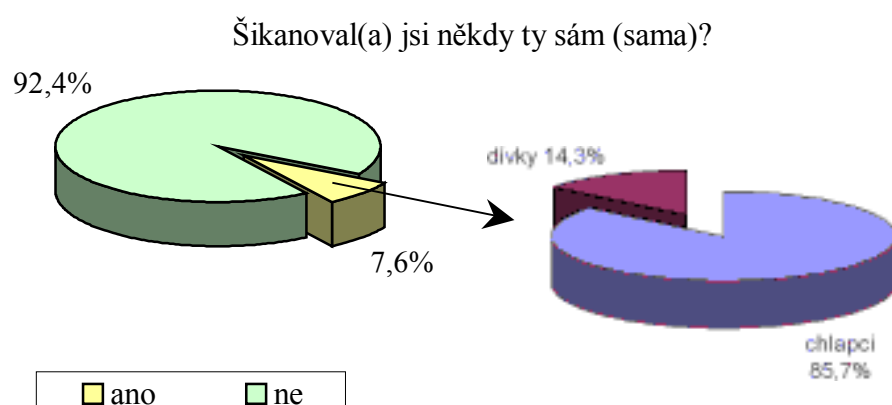
Zdroj: Vlastní výzkum

Většina dotázaných (86,9%) byla toho názoru, že agresor pochází ze školy. Z tohoto počtu odpovědělo 29,3%, že agresor navštěvuje stejnou třídu s obětí. Pouze 9,8% agresorů nemá nic společného se školou.

Více jak polovina (55,4%) u otázky 14 uvedla, že nebyla svědkem šikanování, zároveň ale zbylých 43,5% bylo svědkem. Z těch, kteří se stali svědkem šikany, bylo vysoké procento těch (22,5%), kteří nevěděli nebo nechtěli odpovědět a napsali tedy „nevím“. Ostatní „svědci“ vypověděli, že se jednalo o jednorázovou činnost (32,5%), mnohokrát opakovanou (27,5%) nebo pouze dvakrát (12,5%) či třikrát (5%).

V otázce číslo 15 týkající se ubližování jinému uvedla většina (92,4%), že nikdy nikomu neubližovalo. Jen nepatrné procento (7,6%) se přiznalo, že někomu ublížilo.

Graf 5. Počet agresorů

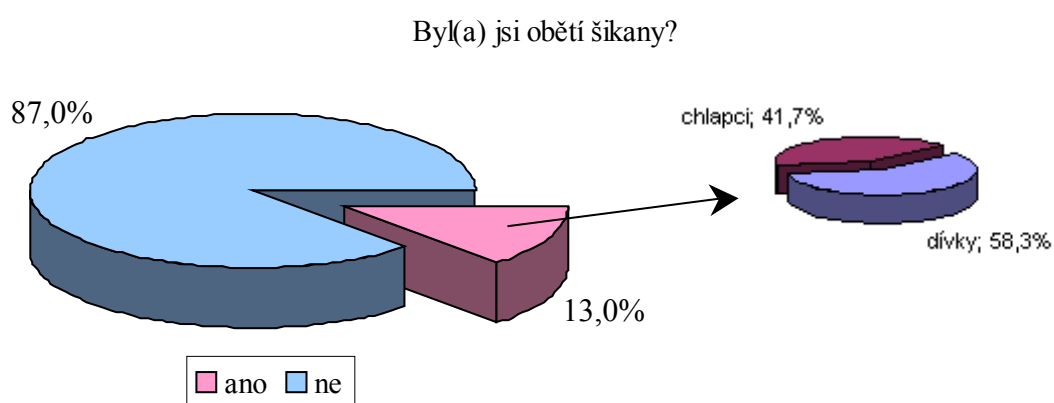

Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu agresorů byla převážná většina chlapců (85,7%) a dívek tudíž bylo 14,3%.

Na osobní zkušenost v roli oběti se zaměřila otázka 16, kdy 13% uvedlo, že bylo šikanováno či stále je šikanováno, 87% pak uvedlo, že se v tomto případě se šikanou nesetkalo. Z celkového počtu šikanovaných respondentů bylo 58,3% dívek a 41,7% chlapců, tedy relativně ve stejném poměru.

Graf 6. Počet obětí šikany

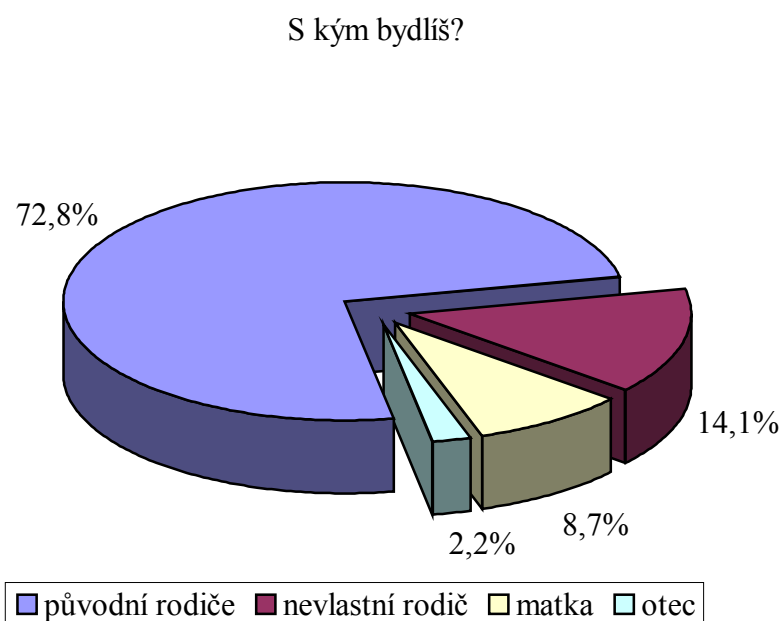
Zdroj: Vlastní výzkum

Učitel byl svědkem u 8 případů, a pouze u poloviny nějakým způsobem reagoval, důtkou nebo jinou formou trestu.

Další otázky se zabíraly prostředím a rodinou respondenta. Otázka číslo 18 zjišťovala, kde bydlí. Většina (91,3%) žije ve městě a 8,7% dětí dojíždí z vesnic. Z celkového počtu respondentů žijících ve městě bydlí 16,7% v rodinném domě.

Většina z dotazovaných žije ve své původní rodině (72,8%) a má sourozence. Relativně velké procento (14,1%) zaujímají i ti, kteří bydlí s nevlastním rodičem, ať už se jedná o nevlastní matku či otce. Pouze s matkou, popřípadě i sourozencem žije 8,7%. Vyskytlo se i procento dětí (2,2%), které sdělilo, že žije pouze s otcem a se sourozencem.

Graf 7. Bydlení respondentů

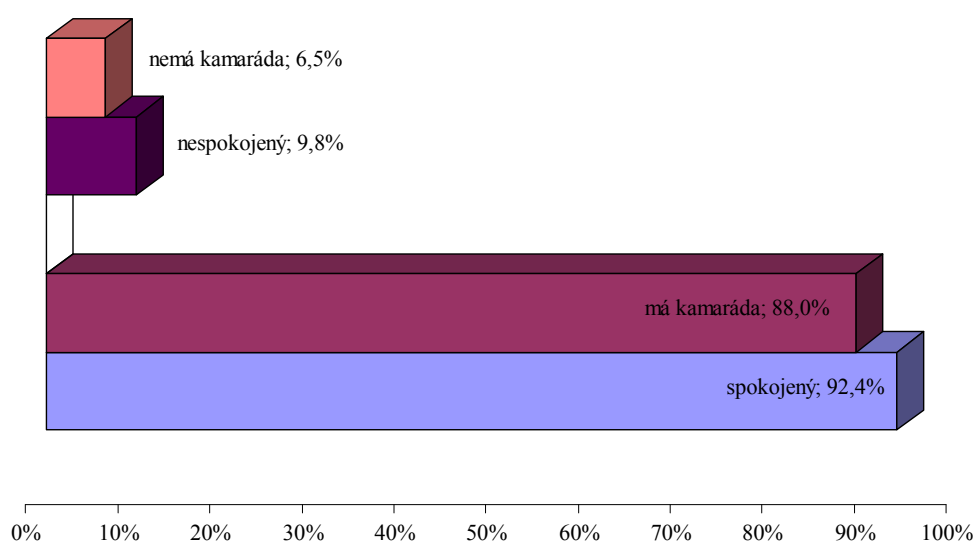
Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka 20 měla zjistit, jaké vzdělání mají rodiče dětí. Nejčastějším vzděláním rodičů je střední odborné (41,6%, z toho 48,7% mužů a 51,3% žen). Druhým nejčastějším vzděláním je vysokoškolské (20,3%, z toho 64,1% mužů a 35,9% žen). Kolem 6% se

pohybovalo vzdělání ukončené na gymnáziu a vyšší odborné škole. Téměř třetina respondentů (29,2%) neznala vzdělání svých rodičů vůbec.

Otázky 21 a 22 se zabíraly spokojeností respondenta ve třídě. Z celkového počtu respondentů má ve třídě kamaráda 92,4%. Mluvíme-li ale o spokojenosti ve třídě, číslo se nám zmenší na 88%.

Graf 8. Spokojenost ve třídě

Zdroj: Vlastní výzkum

Ve třídách se vyskytovaly na vysvědčení maximálně dostatečné. Největší procento zaujímají ti, kteří mají na vysvědčení hodnocení výborné nebo chvalitebné (42,4%), uprostřed zůstávají „trojkaři“ s 39,1% a zbytek (18,5%) tvoří ti, kterým se na vysvědčení objevuje alespoň jedna dostatečná.

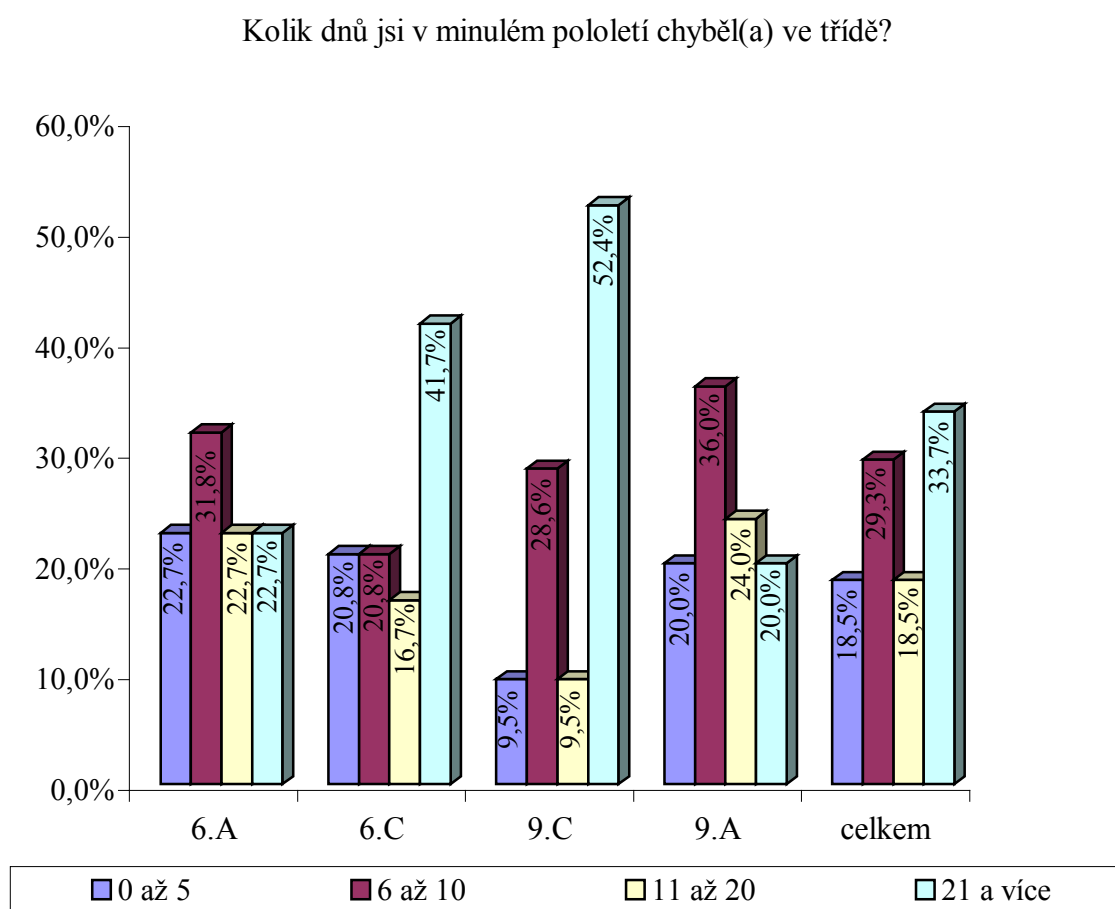
V kolektivech se objevují i jedinci (6,5%), kterým se na výročním vysvědčení objevila 2 z chování. Ostatní nikdy neměli zhoršenou známku z chování.

Absence ve škole se pohybovala především od 6 do 10 a od 21 a více dnů. Nejvíce bylo zameškáno ve čtvrté skupině, což bylo 21 a více dnů (33,7%) a ve druhé – 6 až 10

dnů (29,3%). V počtu zameškaných dnů od 0 do 5 dnů a od 11 do 20 dnů vyšly údaje shodně a to 18,5%).

K níže uvedenému grafu lze ještě doplnit, že třídy, která mají A, jsou sportovně zaměřené. V těchto třídách je i zřejmě díky tomu nejmenší absence.

Graf 9. Školní absence respondentů

Zdroj: Vlastní výzkum

Vraťme se ještě jednou k otázce číslo 15, kde nám vyšlo, že ve výzkumném vzorku se vyskytlo 7 agresorů. Z tohoto počtu jeden respondent neodpověděl na otázku týkající se jeho rodinného zázemí. Další čtyři agresori vypověděli, že žijí v úplně původní rodině a mají alespoň jednoho sourozence. Jeden agresor žije se svou matkou a nevlastním otcem a jeden pak pouze se svým otcem, ale i zbylí dva agresori odpověděli,

že mají alespoň jednoho sourozence. Co se týká výsledků během studia tak všichni kromě jednoho měli na vysvědčení trojky a čtyřky. Pouze jeden z nich měl jedničky a dvojky.

Sociometrický dotazník: Ze všech sebraných dotazníků vyplynulo, že v pozitivních sociopreferenčních vztazích jednotlivci vybírají jednoznačně mezi svým pohlavím. U negativních vztahů je to kolem 50% pro své pohlaví i pro opačné. Jedná-li se o výkon, pak zhruba ze 70% převládá vlastní pohlaví při volbě.

V jednotlivých třídách dopadli volby takto: V první třídě z 25 možných osob bylo jmenováno 24 osob v pozitivní volbě. U výkonové preference bylo jmenováno 19 osob (96,4%) a v negativní sociopreferenční volbě vyšlo 17 výběrů (77,3%). Z těchto 17 jedinců pouze 1 nebyl jmenován v žádné jiné otázce. Bylo zde ještě dalších 5 jedinců, kteří byli jmenováni vícekrát. Ostatní měli jeden až dva výběry. V této třídě nikdo nepociťoval žádnou formu šikany.

Ve druhé třídě bylo z 24 možných výběrů zvoleno v pozitivní sociopreferenční volbě 20 jedinců. Při výběru výkonové preference žáci jmenovali skoro stejný počet jako v předešlé otázce a to 18 dětí (5 dětí bylo jmenováno vícekrát). U negativní volby už byly názory vyhraněnější. Z možných odpovědí bylo vybráno 7 dětí (29, 2%) a 3 (12,5%) z těchto dětí měly víc jak 10 voleb.

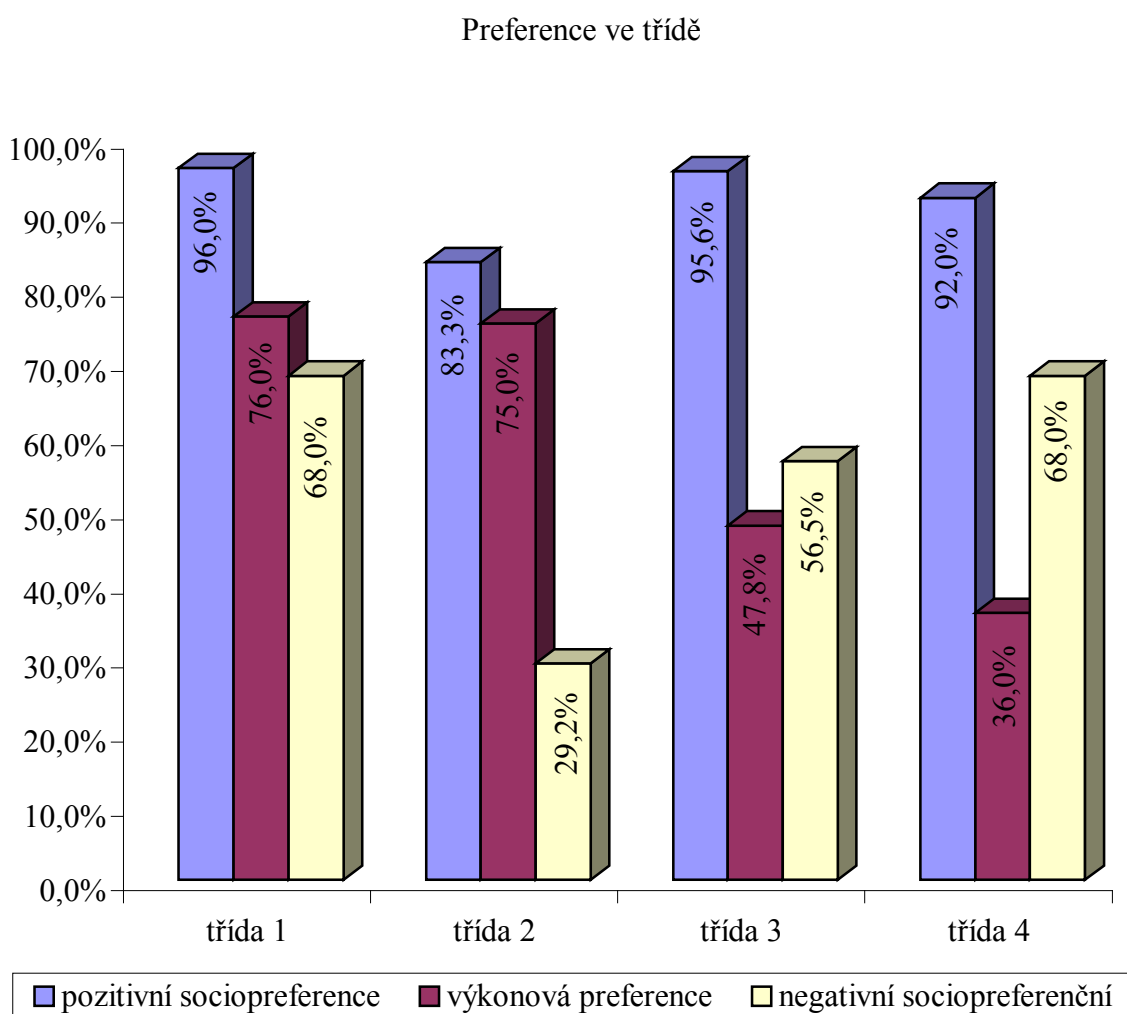
Ve třetí skupině opět v rámci pozitivní sociopreferenční volby z možných 23 osob zvolili respondenti 22 osob. S domácím úkolem by mohlo pomoci 11 spolužáků a v rámci negativní volby bylo zvoleno 13 spolužáků. Z toho jeden měl 7 voleb a další dva 4 volby.

V poslední skupině byla možnost vybírat z 25 spolužáků. V pozitivní volbě bylo zvoleno 23 spolužáků a naopak v negativní 17. Z těchto výběrů nebyli dva žáci zmíněni vůbec v pozitivní volbě a jedno jméno se neobjevilo vůbec v celém dotazníku. Na výkon bylo zvoleno 9 spolužáků. Pouze jedna dívka byla jmenována 13krát a dosáhla 38 bodů. Druhý skončil chlapec, který byl volen 8krát a dosáhl 19 bodů.

Z níže uvedeného grafu vyplývá, že v každé třídě se najdou jedinci, kteří jsou neoblíbení. Pouze jedna třída má zřetelně jmenovaného jednoho jedince, kterého nemá ráda půlka třídy. Zároveň ale druhé půlce nevadí, protože ho neuvedli v negativních

sociopreferencích. V pozitivních sociopreferencích se třídy dělily na skupinky, takže z grafu nakonec vychází, že se mají rádi navzájem, ale musíme zdůraznit, že se jedná „o lásku“ v rámci podskupiny třídy.

Graf 10. Jednotlivé volby ve třídách

Zdroj: Vlastní výzkum

5. Diskuse

O problému šikanování se dnes hovoří jako o velmi závažném a naneštěstí ve společnosti i častém jevu. Většina toto chování spojuje s určitými formami fyzického násilí. Tento fakt byl potvrzen ve vyjádření dotazovaných v rámci výzkumného šetření. Převážná většina respondentů vnímala šikanování jako fyzické násilí (mlácení apod.), ale někteří jej pak chápali jako určitou formu psychického nátlaku, například v podobě vydírání a vyhrožování. Zajímavé bylo i zjištění, že to co se odehrává „za zavřenými dveřmi“ není tak často považováno za šikanu jako stejná situace v kolektivu.

H5: „Agrese odehrávající se bez přítomnosti svědků není často považována za šikanu.“

Předpokládaná hypotéza byla verifikována.

V obecném podvědomí se stále drží myšlenka, že agresori jsou většinou jedinci nadprůměrně tělesně zdatní a obratní. Jak dále uvádí Kolář (2005, s. 86. – 87.) můžou jimi být ale i osoby kultivované, zvýšeně úzkostné, oblíbené či se značnou sebedůvěrou. Naproti tomu Vágnerová (1997, s. 82) charakterizuje agresora jako jedince se zvýšenou potřebou sebeprosazení. Realizovaný výzkum potvrdil, že jedním z nejčastějších důvodů tohoto chování, je sebedemonstrace. Jako významné jsou považovány i vlastní problémy v rodině, které je vedou k tomuto činu. U agresorů se nepotvrdil vliv médií jak upozorňují někteří odborníci.

Mluvíme-li ale o pohlaví agresora, odborná literatura uvádí, že je to relativně stejné. To se ovšem v mém výzkumu nepotvrdilo, byla zde převaha chlapců. Rozlišení ale nestává při volbě oběti. Zatímco chlapci volí bez rozdílu pohlaví, dívky se soustřeďují především na dívky.

Se šikanou a agresorem bývají spojovány i jiné rysy. Agresor bývá například spojován se špatným prospěchem, zhoršenou známkou z chování či v některých případech vynikajícím prospěchem. I z mého šetření vyplynulo, že většina agresorů měla na vysvědčení známky dobré či dostatečné.

H7: „Mezi agresory se vyskytují především jedinci se špatným prospěchem.“

Předpokládaná hypotéza byla *verifikována*.

Jedním z dalších významných rysů agresora je dle dotazovaných i špatná výchova v rodině. O tom ale, jaký vliv má na agresora to, že je z rozvrácené původní rodiny, o tom se dá stále jenom spekulovat. Jedinec může mít sice rozvedené biologické rodiče a žít pouze s jedním z nich, může žít s rodičem, který se znovu oženil či vdal, ale ani to není podmínkou pro to, abychom mohli říci, že bude mít horší výchovu než ti, kteří žijí s biologickými rodiči. Ti mohou navenek působit jako idylický pár, ale v soukromí bychom je nepoznali.

H6: „Agresori pocházejí především z rozvedených rodin.“

Předpokládanou hypotézu nelze verifikovat ani falzifikovat – nedostatečný počet vzorku agresorů.

„Typickou“ obětí, kterou ve své knize uvádí Vágnerová (1997), je pro děti stále jedinec fyzicky slabší, neoblíbený v kolektivu a bezbranný. Není žádným překvapením, že většina agresorů, dle mínění dotazovaných, jsou chlapci. Mnozí však uvedli, že u tohoto negativního jevu nezáleží na pohlaví. Z výzkumu také vyplynulo, že chlapci mají blíže k fyzickému násilí a dívky spíše k psychickému.

Výzkumem byl také potvrzen Bendlův názor, že se sice mluví o „mlčící menšině“, ale je to spíše většina. Jak dále uvádí, záleží na definici šikany. Pak tedy záleží na tom, zda je v definici obsaženo, že se jedná o jednorázový akt či dlouhodobé, opakované jednání nebo případně také v jaké fázi se šikana nachází.

Vztahy ve třídách byly, jsou a budou složité, tak jak je tomu i v jiných, uměle vytvořených skupinách. Potvrzuje se ale, jak uvádí i Papica, že jedinci zhruba od desátého roku věku preferují při tvorbě pozitivních sociopreferenčních vztahů své vlastní pohlaví.

H4: „Respondenti preferují vlastní pohlaví při utváření sociálních vazeb.“

Předpokládaná hypotéza byla *verifikována*.

V každé třídě se objevují ti chytří, ti sportovně nadaní, ti umělecky nadaní a jiní. Záleží ale jen na té určité skupině, jak se zformují, jaké využijí vlastnosti a jaké potlačí. Jak se budou k sobě navzájem chovat. Dá se tedy předpokládat, že tam, kde jsou dobré vztahy, je méně nesnášenlivosti (méně negativních vztahů) a šikana pak bude v tomto prostředí odmítána a její výskyt bude popírán.

H3: „Ve školní třídě s menším počtem vyjádřených negativních sociálních vztahů je vyšší míra odmítání šikany a jejího výskytu.“

Předpokládaná hypotéza byla *verifikována*.

U žáků, kteří mají vyšší míru sociální angažovanosti, je očekáváno, že vzhledem k jejich dobrému postavení ve třídě, nebudou s šikanou mít problémy a možná taky budou dělat, že jí nevidí. To se ale nepotvrdilo v mém výzkumu, kde výše zmínění jedinci šikanu naopak popisují více.

H1: „Jedinci s vyšší mírou sociální angažovanosti popisují méně šikanu ve vlastní třídě.“

Předpokládaná hypotéza byla *falzifikována*.

To jak se k šikaně nakonec postaví, záleží pouze na nich. Na tom, jak věří sami v sebe a zda mají pocit, že dokáží agresorovi a případné skupině kolem něj odolat. Vždyť v každém z nás je „zabudován“ strach, u někoho se pak projevuje více a u jiného méně. Tito jedinci bývají ale většinou vůči šikaně více kritičtí, což z mého šetření také vyplynulo.

H2: „Jedinci s vyšší mírou sociální angažovanosti jsou vůči šikaně více kritičtí.“

Předpokládaná hypotéza byla *verifikována*.

Ovšem jsou zde i ti „neoblíbení“. Tyto jedince je nutno sledovat, abychom předešli možnosti, že se stanou obětí šikany či dokonce v současné chvíli jsou již sami agresorem. Stejně tak by ovšem měl být brán zřetel na ty, kteří jsou na „špici“ hodnocení. Na té pomyslné špici mohou vydržet pouze krátký čas a i oni nakonec mohou být těmi, kteří brání slabší a tudíž zároveň i potencionálními oběťmi. Popřípadě se budou chtít na špici udržet a stanou se sami agresory. Toto řešení ale může mít i opačný efekt.

Významné je pak také to, že převážná část z celkového počtu dotázaných považuje šikanování za častý problém, popřípadě za nebezpečnou formu agresivního chování. O polovinu méně dětí si ale už myslí, že je to velmi vážný problém. Z toho lze usuzovat, že to, co se stane častým, přestává být příliš závažným, i když dříve tomu tak bylo.

Nelze se divit, že respondenti uvedli jako nejčastější místo šikany školu. Škola je místo, kde dochází k nejčastějšímu setkávání dospívajících dětí. Tráví zde společně mnoho času, bez možnosti výběru. Oběti se pak musí snažit řešit šikanování prostřednictvím školy. Respondenti jsou i toho názoru, že potrestání agresora by se mělo řešit především ve škole a až u těch nejzávažnějších případů by mělo překročit bránu školy. Metodický pokyn ovšem mezi opatřeními k zabránění šíření šikany jako jeden bod uvádí informování Policie ČR.

Závěrem lze tedy říci, že vzrůstá tendence k používání agresivních forem chování. Jednotlivé formy takového chování už nejsou zaměřeny jen k dosažení nějakého cíle, ale stávají se součástí normálního života žáků a běžným prostředkem "dorozumívání" v interpersonálních vztazích. Náš výzkum se shoduje s teoretickými předpoklady a zjištěními expertů v této oblasti zejména v tom, že nejčastějšími formami agrese jsou bití, pomluvy, posměch a nadávky.

6. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala tématem šikany na základních školách a snažila jsem se ho přiblížit všem a ne se pouze problému dotknout okrajově. V části věnované popisu sledovaného problému jsem zmínila, co vlastně šikanování je, kdy šikana vzniká, její formy, aktéry a projevy.

V druhé části jsem se zaměřila na analýzu aktérů a dalších souvislostí se šikanou na základní škole v Českých Budějovicích.

Ačkoliv by se dalo očekávat, že jedinci, kteří mají vyšší míru sociální angažovanosti, budou popisovat šikanu ve své třídě méně, není tomu tak. Zároveň však jsou vůči ní více kritičtí.

Dále také ve školní třídě s menším počtem vyjádřených negativních sociálních vztahů je vyšší míra odmítání šikany a jejího výskytu.

To že preferujeme v tomto věku vlastní pohlaví při utváření pozitivních vazeb je všeobecně známé, vždyť si stačí vzpomenout na vlastní školní léta, kdy se většina z nás zdržovala ve skupinách tvořených stejným pohlavím.

Mezi poslední dvě hypotézy patřily tvrzení, že agrese, která se odehrává beze svědků, není často považována za šikanu a že agresorem může být jak jedinec s výborným prospěchem, tak i se špatným. Obě dvě se nám potvrdily.

Na základě prostudované literatury jsem dospěla k závěru, že řešení dětské šikany by opravdu mělo být především záležitostí pedagogického sboru a vedení školy. Škola není jen vzdělávací institucí, kde děti získávají vědomosti a dovednosti, ale také výchovnou institucí a ta by měla děti připravit na život v naší společnosti. Vztahy mezi žáky a učiteli, ale především vztahy mezi žáky navzájem, předurčují jejich chování ve společnosti a schopnost vycházet s ostatními lidmi. V jejich názorech a stanoviscích je ovlivní jak osoba pedagoga, tak školní prostředí, ve kterém tráví podstatnou část svého času. Pedagogové by si měli uvědomit významnou roli, která jim v otázce šikany přísluší. Bohužel v současné době se stále ještě nedá říci, že tomu tak je. Pro mnohé učitele je šikana ještě tabu, je pro ně lepší o ní mlčet a problémy s ní související raději zamést pod stůl.

Myslím si, že v boji proti šikanování je důležité uplatňovat systémový přístup. Efektivní přístup musí směřovat více do hloubky, více pod povrch života třídy jako sociální skupiny. Je třeba změnit školní klima. Do jeho tvorby je nutno zapojit rodiče a další zainteresované osoby a instituce, širší společenství. Šikana a boj proti ní je proces, který není nikdy ukončen. Kázeňská situace na škole se proměňuje. Funkční systém je dynamická proměnná, která musí operativně reagovat na změnu situace, projevů a příčin nekázně, jakožto i ostatních podmínek vztahujících se k chování žáků.

Vychovat dobrého člověka je nesmírně složitý proces. Pedagog musí nejdříve získat zkušenosti. Rodiči se také nerodíme, ale stáváme. Pojd'me se tedy učit, jak vychovávat budoucí generace a říd'me se morálními principy, které samy o sobě mohou dát návod, jak se chovat.

7. Seznam použité literatury

Monografické publikace:

1. BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. 198 s. ISBN: 80-86642-08-9.
2. BOURCET, Stéphane – GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. 72 s. ISBN: 80-00-01552-8.
3. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999. 204 s. ISBN 80-9026-141-8.
4. ČERNOCH, Felix a kolektiv. *Šikaně stop!*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 1997. 94 s. ISBN 80-8604-914-0.
5. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. 4. vyd. Praha: Portál, 2004. 266 s. ISBN 80-7178-931-3.
6. ELLIOTT, Michele. *Jak ochránit své dítě*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. 173 s. ISBN 80-7178-157-6.
7. ERB, Helmut H. *NÁSILÍ VE ŠKOLE a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. 126 s. ISBN: 80-86299-22-8.
8. FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: NLN, 1997. 514 s. ISBN 80-7106-232-4.
9. GOLDMANOVÁ, Jane. *Jak si nenechat ublížit*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 142 s. ISBN: 80-7178-413-3.
10. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování – Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN: 80-7367-014-3.
11. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 2.vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-409-5.
12. KOUKOLÍK, František - DRTILOVÁ, Jana. *Vzpoura deprivantů*. 2. vyd. Praha: Galén, 2006. 326 s. ISBN: 80-7262-410-5.
13. MAINBERGER, Bettina. *JEDE MENGE ZOFF: Was tun gegen Mobbing und Gewalt?*. München, 2000. ISBN 34-2378-157-2.

14. MARTIN, Michael – WALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, Cynthie (ed.). *Jak řešit problémy dětí se školou*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 328 s. ISBN: 80-7178-125-8.
15. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN: 80-7178-549-0.
16. NOVÁK, Tomáš – CAPPONI, Věra. *Sám proti agresí*. Praha: Grada Publishing, 1996. 128 s. ISBN: 80-7169-253-0.
17. PAPICA, Jan. *Metody sociálně psychologického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. ISBN 17-458-74. Sociometrie, s. 121-138.
18. PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 204 s. ISBN 80-247-0541-7.
19. VÁGNEROVÁ, M.. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 1997. 170 s. ISBN 80-7184-488-8.
20. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN: 80-7178-802-3.
21. VÁGNEROVÁ, Marie. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 304 s. ISBN 80-246-0181-8.
22. WEBSTER-DOYLE, Terrence. *Proč mě pořád někdo šikanuje*. 1. vyd. Praha: PRAGMA, 2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5.
23. ZAPLETAL, Josef, et al. *Kriminologie*. 3. upr. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001. 128 s. ISBN 80-85981-87-4.

Statě, články, příspěvky v seriálové publikaci (periodiku):

24. ČECHOVÁ, Barbara. *Stop šikaně*. Student in. Praha: 2004/05, roč. 2., č. 1., str. 20 – 21.
25. DOUBRAVA, Lukáš. *Šikana je onemocněním skupiny*. Učitelské noviny. Praha: 2004, roč. 107., č. 11., s. 17 – 19.
26. KOLÁŘ, Michal. *Potlačené pocity viny hrají šikaně do karet*. PSYCHOLOGIE DNES. Praha: Portál, 2003, roč. 9., č. 2., s. 14 – 15.

27. MATĚJČEK, Zdeněk. *Šikana ve škole aneb jak to vidím já*. PSYCHOLOGIE DNES. Praha: Portál, 2004, roč. 10., č. 9., s. 14 – 15.
28. PRAŽÁK, Petr. *K problematice diagnostiky školní šikany*. PSYCHOLOGIE DNES. Praha: Portál, 2003, roč. 9., č. 7. – 8., psychodiagnostické sešity s. 3 – 4.
29. PRAŽÁK, Petr. *Šikana je poruchou kolektivu*. PSYCHOLOGIE DNES. Praha: Portál, 2003, roč. 9., č. 9., s. 26 - 27.

Sborníky:

30. PARRY, J. CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování*. Sborník metod, Metodický materiál Institutu pedagogicko-psychologického poradenství ČR.
31. *Prevence šikanování*. Sborník příspěvků. Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR.

Internetové zdroje:

32. *Pennalismus* [online]. 2006 , 24.3.2007 [cit. 2007-12-11]. Dostupné z: <http://www.markomannenwiki.de/index.php?title=Pennalismus>.

8. Klíčová slova

- Šikana
- Agresor
- Oběť
- Prostředí

9. Přílohy

- I. Dotazník
- II. Sociometrický dotazník
- III. Metodický pokyn MŠMT

I. Příloha

Dotazník

Nepodepisuj se!

Zakroužkuj nebo dopiš svou odpověď, která je pravdivá!

Pohlaví:

Věk:

1. Co považuješ za šikanování?

	o samotě	v kolektivu
a) bití	x	x
b) fackování	x	x
c) kopání	x	x
d) rány pěstí	x	x
e) ignorování	x	x
f) posměch	x	x
g) pomluvy	x	x
h) ponižování	x	x
i) nadávky	x	x
j) vydírání	x	x
k) vyhrožování	x	x
l) okrádání	x	x
m) omezování	x	x
n) brání a ničení věcí	x	x
o) schválnosti	x	x
p) provokování	x	x

2. Proč si myslíš, že děti šikanují?

- a) chtějí upoutat pozornost
- b) problémy v rodině
- c) panovačnost
- d) závist
- e) namyšlenost
- f) nesympatie
- g) pro srandu
- h) z nudy
- i) předvádí se
- j) pocit síly
- k) sami šikanováni
- l) špatná výchova
- m) vliv médií

3. Kdo je nejčastěji obětí šikanování?

- a) jedinec odlišné národnosti
- b) chudí
- c) menší než útočník
- d) mladší než útočník
- e) fyzicky slabší než útočník
- f) neoblíbení
- g) v něčem lepší (ve škole, ve sportu...)
- h) postižení
- i) neprůbojní
- j) odlišní od normálu
- k) jedinec mající vyšší váhu
- l) malé sebevědomí
- m) zamlklý jedinec
- n) nový spolužák

4. Jak se dá vyřešit situace, kdy je někdo šikanován?

- a) pouze s rodiči
- b) říci třídnímu učiteli
- c) říci řediteli školy
- d) říci někomu jinému ze školy (mimo třídního a ředitele)
- e) oznámit na policii
- f) říci kamarádovi
- g) zavolat na Linku bezpečí
- h) přestoupit na jinou školu
- i) rozhovor mezi obětí s agresorem

5. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje druhému?

- a) pokutou
- b) důtkou
- c) zhoršenou známkou z chování
- d) vyloučením ze školy
- e) umístění do výchovného ústavu
- f) umístění do léčebny
- g) sám být obětí šikany
- h) rozhovor s útočníkem

6. Myslíš si, že je dnes šikana častá?

- a) ano
- b) ne

7. Za jak závažný problém považuješ šikanování ve své škole?

- a) není problém
- b) ne tak závažný problém
- c) velmi vážný problém

8. Za jak závažný problém považuješ šikanování ve své třídě?

- a) není problém
- b) ne tak závažný problém
- c) velmi vážný problém

9. Kdo častěji šikanuje?

- a) chlapci
- b) dívky
- c) stejně

10. Kdo je nejčastěji obětí šikany?

- a) chlapci
- b) dívky
- c) stejně

11. Jaké formy z tebou uvedených forem šikanování (viz. 1. otázka) používají nejčastěji chlapci?

.....
.....

12. Jaké formy z tebou uvedených forem šikanování (viz. 1. otázka) používají nejčastěji dívky?.....

.....
.....

13. Odkud si myslíš, že je nejčastěji agresor?

- a) ze třídy
- b) ze školy
- c) odjinud

14. Viděl jsi někdy, že je tvůj spolužák šikanován?

- a) ano
- b) ne

Pokud ano, kolikrát?

15. Šikanoval(a) jsi někdy ty sám (sama)?

- a) ano
- b) ne

16. Šikanoval nebo šikanuje někdo tebe?

- a) ano
- b) ne

17. Byl někdy svědkem učitel?

a) ano

b) ne

Pokud ano, jak reagoval?

18. Kde žiješ?

a) v paneláku ve městě

b) v rodinném domě ve městě

c) na vesnici

19. S kým bydlíš?

a) otec + matka (v případě, že jsi jedináček)

b) otec + matka (sourozenec se odstěhoval)

c) otec + matka + sourozenec (1 nebo více)

d) otec + nevlastní matka

e) otec + nevlastní matka + sourozenec (i nevlastní)

f) nevlastní otec + matka

g) nevlastní otec + matka + sourozenec (i nevlastní)

h) s někým jiným, s kým?.....

20. Jaké mají tvoji rodiče vzdělání?

	Otec	matka	nevlastní otec	nevlastní matka
a) ZŠ	x	x	x	x
b) SOU	x	x	x	x
c) SOŠ	x	x	x	x
d) Gymnázium	x	x	x	x
e) VOŠ	x	x	x	x
f) VŠ	x	x	x	x
g) Žádné	x	x	x	x

21. Jsi rád/a v této třídě?

a) ano

b) ne

22. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

a) ano

b) ne

23. Jaké bylo tvé poslední vysvědčení?

a) jedničky a dvojky, případně samé jedničky

b) jedna nebo několik trojek

c) jedna nebo několik čtyřek

d) jedna i více pětěk

24. Dostal jsi někdy zhoršenou známku z chování?

- a) ano - 2
- b) ano - 3
- c) ne

25. Kolik dnů jsi v minulém pololetí chyběl/a ve škole?

- a) 0 – 5 dnů
- b) 6 – 10 dnů
- c) 11 – 20 dnů
- d) 21 a více

II. Příloha

Sociometrický dotazník

Nepodepisuj se!

Odpověz na otázky týkající se tvé třídy!

Pracuj samostatně!

Pohlaví:.....

Věk:

1. Kdybys jel/a na výlet, koho by jsi si vzal/a s sebou?

2. Kdybys potřeboval/a pomoc s domácím úkolem, komu by jsi o ni řekl/a?

3. Kdybys jel/a na výlet, koho by jsi tam nechtěl/a?

III. Příloha

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Čj.: 28 275/2000-22

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Dětsí a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zstrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejruznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení

šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

(2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(3) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství a pod.

(4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřizování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 2 Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- verbální přímé a nepřímé,
- fyzické přímé a nepřímé,
- aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady znaků šikanování, které neustále přibývají, jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

(2) **Každý pedagogický pracovník** na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

(3) **Pedagogická centra** a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovně a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

(4) **Ředitelé** škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci

účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 "Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané".
- Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovéhoto sdělení).
- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
- Aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.
- Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikanování, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají, viz příloha č. 2 a 3).
- Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodiky preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu).

Čl. 4

Metody řešení šikanování

(1) Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí "solidarity" agresorů i postižených.

(2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

(3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, t.zv. "školního lynčování" je nutný následující postup:

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

(4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Čl. 5 Výchovná opatření

(1) Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

(2) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.

- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

(3) Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.

(4) Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Čl. 6

Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování (viz příloha č. 1), měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou).

(2) Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

(3) Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.

Čl. 8 Závěrečné ustanovení

Tento pokyn nabývá účinnosti dnem 1.1.2001.

Mgr. Eduard Zeman, v.r.
ministr

V Praze dne 8. prosince 2000

Příloha č. 1 Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit. (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpůsobovací konflikty nejsou vzácností!)

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechutí jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
 - Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislivým, nebo pohrdavým tónem.
 - Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
 - Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
 - Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
 - Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
 - Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.
-

Příloha č. 2: Příklad informačního letáku pro žáky ZŠ

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji se:

Najdeš mě:

Návštěvní hodiny mám:

Telefon:

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi některými žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat!

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrat' se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.

- Svěř se svým rodičům.
 - V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.
-

Příloha č. 3: Příklad informačního letáku pro mládež

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.

Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA VÝCHOVNÝM PORADCEM.

Jmenuje se

Najdeš ho

Návštěvní hodiny má

Telefon

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým. V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí). Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést celý život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi některými spolužáky. Převládá v nich bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrát se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.
- Svěř se svým rodičům.
- V případě, že nenajdeš odvalu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.

Příloha č. 4: Seznam doporučené literatury z oblasti agresivity a šikanování:

Kolář, M.: "Skrytý svět šikanování ve školách", Portál, Praha 1997, 2000

Říčan, P.: "Agresivita a šikana mezi dětmi", Portál, Praha 1995

Parry, J., Carington, G.: "Čelíme šikanování - sborník metod", Metodický materiál IPPP, Praha 1995

Fontana, D.: "Psychologie ve školní praxi", Portál, Praha 1997

Kolář, M.: Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách, Portál, Praha 2001

Časopisy:

Kolář, M.: "Omyly kolem šikanování", Moderní vyučování, č. 9/1997

Fojtíková, Z.: Nebezpečná epidemie. Cyklus o šikaně s dr. Kolářem, Rodina a škola č. 3-12/2000

Kolář, M.: Poplachový plán při výbuchu brutální šikany. Školní "lynčování" vyvolává zatím jen bezmoc. Bezpečnostní teorie a praxe, in Sborník Policejní akademie ČR, č. 1/2000

Kolář, M.: Soudce Lynch na českých školách? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan, in Sborník "Prevence šikanování ve školách", Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, Praha 1998